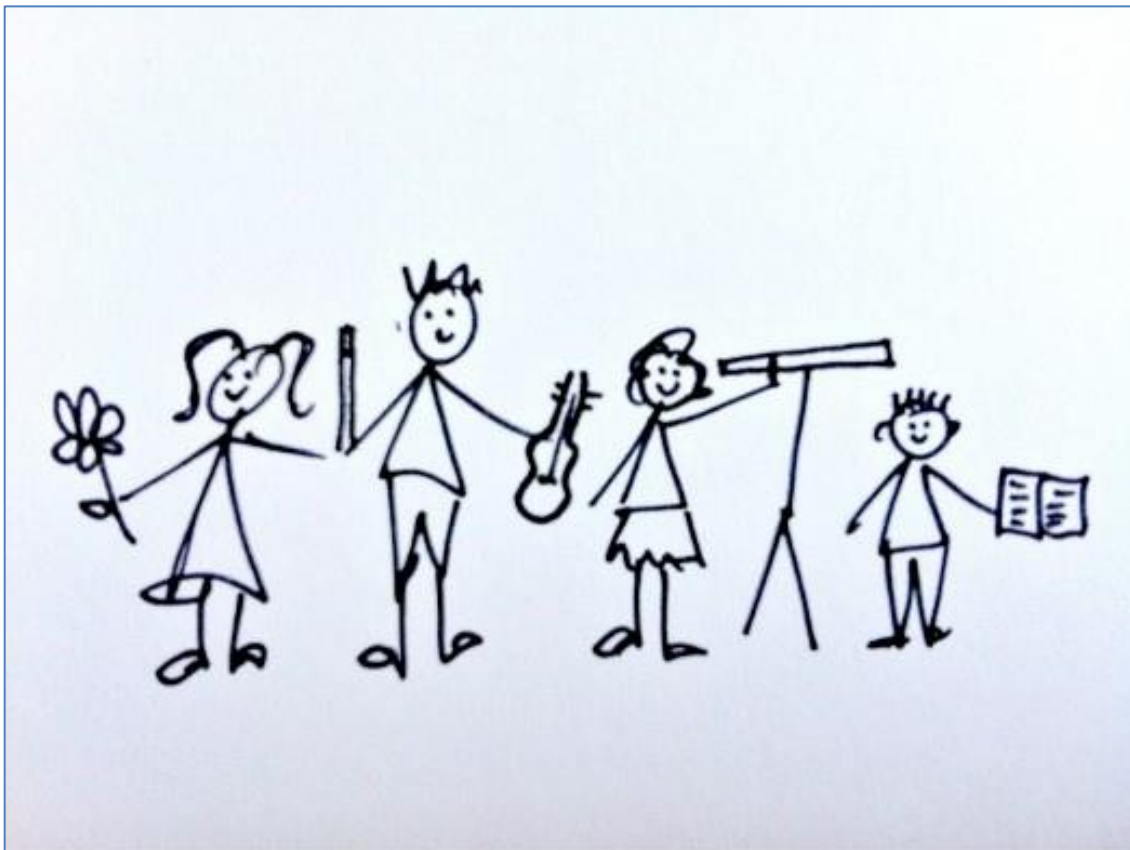

Hoogbegaafde leerlingen met psychiatrische problematiek: wat betekent dat in het onderwijs?

**Rapportage van een OC+-project,
uitgevoerd door onderwijsconsulent+ Joost van Nuland
en beschreven door Mieke Verhoeven, projectleider OC+**

Den Haag, mei 2015

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	3
2. Hoogbegaafdheid nader in kaart gebracht	4
2.1 Welke leerlingen zijn 'hoogbegaafd'? Enkele omschrijvingen en kenmerken:	4
2.2 Hooggevoeligheid/hoogsensitiviteit	4
2.3 VP-kloof of PV-kloof	4
2.4 Differentiaal diagnose	6
2.5 Misdiagnose	6
2.6 Pesten en hoogbegaafdheid	7
3. Bevindingen van het OC+-project.....	8
3.1 De enquête onder de onderwijsconsulenten	8
3.2 Werkbezoek HORDe, ouderplatform Hoogbegaafden Onderwijs Regio Deventer	10
3.3 Werkbezoek aan het Centrum voor Creatief Leren (CCL) en Feniks Talent BV	11
3.4 Overige informatiebronnen	12
3.5 Bevindingen samengevat	14
4. Oplossingsstrategieën	16
4.1 Landelijk beleid	16
4.2 Initiatieven en informatiepunten.....	18
4.3 Praktijkvoorbeelden.....	24
5. Nabeschuiving	27
Bijlage 1 - Kenmerken van (hoog)begaafdheid	29
Bijlage 2 - Checklist hoogsensitief kind	31
Bijlage 3 - Misdiagnose van hoogbegaafde kinderen	32
Bijlage 4 - Onderwijsinstellingen met specifiek aanbod voor hoogbegaafden	36

1. INLEIDING

In het schooljaar 2012-2013 krijgt een van de onderwijsconsulenten te maken met vijf leerlingen die hoogbegaafd zijn (IQ > 130 en soms aanzienlijk hoger) en bij wie psychiatrische en/of psychische problemen zijn vastgesteld. Zij zijn vastgelopen in het voortgezet regulier (VO) of voortgezet speciaal onderwijs (VSO) en zitten thuis of dreigen thuiszitter te worden. De behandelend GZ-psycholoog is van mening dat de gedragsproblematiek veroorzaakt wordt door onderstimulering.

De onderwijsconsulent vindt het opvallend dat hij dergelijke leerlingen met deze kenmerken en problematiek in voorgaande jaren niet is tegengekomen. Omdat hier sprake is van casusoverstijgende problematiek is medio 2013 gestart met een OC+ project onder de naam: 'Hoogbegaafde leerlingen met psychiatrische problematiek: wat betekent dat in het onderwijs?' Tijdens het project kreeg de onderwijsconsulent ook te maken met hoogbegaafde leerlingen die vastliepen in het primair onderwijs (PO). De ervaringen met deze leerlingen zijn eveneens betrokken in deze rapportage.

Probleem in deze casuïstiek is dat ouders en school van mening verschillen over 'wat het onderwijs hun kind/de leerling moet bieden opdat hun kind/de leerling met succes onderwijs kan volgen'. De school zegt: 'de leerling vertoont - op basis van de gediagnosticeerde psychiatrische problematiek - gedragsproblemen; wij worden overvraagd en de leerling is derhalve aangewezen op voortgezet speciaal onderwijs'. VSO biedt echter geen hoger niveau aan dan HAVO. (Enkele VSO-scholen bieden na HAVO ook VWO aan, maar het is de vraag hoeveel leerlingen die opleiding ook gaan doen... en de leerlingen moeten dan wel eerst door 5 jaar HAVO heen.)

De ouders - in hun mening vaak ondersteund door de door hen geconsulteerde GZ-psychologen - stellen dat de gedragsproblemen die hun kind op school laat zien vooral veroorzaakt worden door het feit dat hun hoogbegaafde kind op school 'ondergestimuleerd' wordt. Deze GZ-psychologen geven soms ook aan dat hun collega of een kinderpsychiater weliswaar bepaalde psychiatrische problematiek (kenmerken van autisme, ADHD of ander problematiek) bij de leerling diagnosticeerde, maar dat die diagnose niet klopt: het gedrag op basis waarvan de diagnose is gesteld, wordt naar hun mening veroorzaakt doordat de jongere flink ondergestimuleerd wordt. Weer andere GZ-psychologen stellen dat de psychiatrische problematiek 'uitdooft' als de leerling binnen het onderwijs op zijn niveau wordt uitgedaagd.

De doelstelling van het project is de problematiek én oplossingsstrategieën rondom hoogbegaafdheid te inventariseren en zoveel mogelijk in kaart te brengen.

De verworven kennis wordt via deze rapportage overgedragen naar de andere onderwijsconsulenten, naar organisaties van ouders van hoogbegaafde kinderen en binnen het onderwijsveld bijvoorbeeld naar samenwerkingsverbanden, scholen en begeleidingsdiensten. De rapportage staat ook op de website www.onderwijsconsulenten.nl.

In het kader van deze doelstelling is een eenvoudige enquête onder onderwijsconsulenten gehouden om na te gaan of genoemde problematiek door collega's wordt herkend. Verder zijn gesprekken gevoerd met ouders en deskundigen om de problematiek nader te verkennen en mogelijke oplossingen te inventariseren. De uitkomsten zijn geanalyseerd en beschreven in deze rapportage.

2. Hoogbegaafdheid nader in kaart gebracht

2.1 Welke leerlingen zijn 'hoogbegaafd'? Enkele omschrijvingen en kenmerken:

- Hoogbegaafdheid is geen eendimensionaal begrip dat is uit te drukken in een criterium als een IQ 'score' van 130 of hoger. Een hoge score is wel een sterke indicatie van een hoge intelligentie, maar een lagere score sluit hoogbegaafdheid niet uit. (Hoog)begaafdheid omvat in ieder geval meer dan een hoge intelligentie, en intelligentie omvat meer dan wat een IQ-test meet (Gardner, Sternberg).
- Hoogbegaafde leerlingen beschikken over een in aanleg aanwezig *potentieel* om tot uitzonderlijke prestaties te komen, behorend bij de beste 10%, op één of meerdere begaafdheidsgebieden.
- Een (hoog)begaafde leerling beschikt over een hoge intelligentie in combinatie met een creatief denkvermogen (Renzulli, Mönks, Sternberg).
- Vaak is sprake van intrinsieke motivatie (doorzettingsvermogen) om een taak te volbrengen, wat zich onder meer uit in een sterke gedrevenheid wanneer iets de interesse van de hoogbegaafde heeft (Renzulli, Mönks).

Zie bijlage 1: Kenmerken van hoogbegaafdheid.

2.2 Hooggevoeligheid/hoogsensitiviteit

Niet alle kinderen die hoogbegaafd zijn, zijn ook hoogsensitief, maar het gaat wel vaak samen. Hooggevoeligheid (hoogsensitiviteit) is een verhoogde tot extreme gevoeligheid voor externe prikkels/indrukken. Het fundament van hooggevoeligheid ligt in de hersenen en in de werking van de zintuigen en zenuwen. Hooggevoeligheid kenmerkt zich door een uitmuntend sociaal inschattingsvermogen (gedrag kunnen beoordelen en voorspellen), een hoogontwikkelde empathie (voelt de sfeer en emoties van anderen aan), last van fel licht, hard geluid en drukke omgevingen, en angsten (vele angstgedachten en doemscenario's).

Voor hoogsensitieve leerlingen is de sfeer van uiterst belang. Een hoogsensitief kind heeft het direct door als er een onprettige sfeer heerst. Er zijn psychologen die beweren dat hoogsensitieve personen transformeren in de omgeving. Als de sfeer bedrukt is, wordt de persoon zelf ook bedrukt. Hoogsensitiviteit kan leiden tot apathie - de (schijnbare) afwezigheid van emoties. Een hoogsensitief kind heeft veel gevoelens en emoties. Als deze worden afgewezen of ontkend, of als het kind niet weet wat hij er mee aan moet, dan kan het kind (on)bewust deze emoties verstoppen en zal het onverschillig en apathisch gedrag lijken te vertonen.

Zie bijlage 2: Checklist hoogsensitief kind

2.3 VP-kloof of PV-kloof

Bij een intelligentieonderzoek, een IQ-test, worden twee soorten intelligenties onderzocht. De verbale intelligentie en de performale intelligentie. Van beide intelligenties wordt een getal als uitkomst gegeven.

Met verbale intelligentie wordt bedoeld de intelligentie op het gebied van taal: hoeveel woorden kent de leerling en kan hij/zij de woorden op de juiste manier gebruiken, kan hij/zij redeneren.

Met het perfoormale IQ wordt bedoeld dat de leerling praktisch kan omgaan met problemen. Er wordt gekeken naar de motoriek, hoe hij/zij beweegt en hoe de handen gebruikt worden. Ook het ruimtelijk inzicht wordt gemeten.

Soms is er een groot verschil tussen een verbaal IQ en een perfoormaal IQ, door sommige wetenschappers 'kloof' genoemd. Andere wetenschappers zeggen dat 25% van de mensen met een gemiddeld IQ zo'n 15 punten verschil heeft tussen verbaal en perfoormaal IQ, en dat wel 50% van de mensen met een IQ van 140 een dergelijk verschil tussen verbaal en perfoormaal IQ heeft. Deze wetenschappers zien het verschil niet als uitzonderlijk.

De (mogelijke) kloof kan er in resulteren dat de gegevens uit de ene hoek niet transfereren met de andere gegevens. Kinderen kunnen zich dan geen beeld vormen van de situatie of het probleem (visualisatie). Visualisatie van het probleem komt immers tot stand door verbaliseren; als je dingen onder woorden brengt krijg je daar een beeld bij. Dit is belangrijk voor de werking van het geheugen. Als iemand tégen je praat is dat beeld aanzienlijk zwakker dan wanneer je er zélf woorden aan geeft. Vooral bij hoogbegaafde kinderen met een verbaal/perfoormaal (VP)-kloof is het niet vormen van beelden sterk aanwezig.

Een beeld heeft drie dimensies: symbool, betekenis en gevoelswaarde. Als er één van de drie ontbreekt vormt het kind zich geen beeld en kan het een opdracht die de leraar mondeling geeft niet uitvoeren. Een (dergelijk) kind met een VP-kloof zal in de les dus om zich heen gaan zitten kijken om te zien wat de rest doet om de opdracht te kunnen uitvoeren. Als er dan toch geconstateerd wordt dat het om een hoogbegaafd kind gaat en men geeft het kind apart ander werk met een verbale instructie, weet het kind niet wat het moet doen: het kan niet meer 'afkijken'.

Bij een groot verschil tussen de verbale en de performale intelligentie kan geen totaal IQ berekend worden en daarom kan bij die kinderen hoogbegaafdheid niet worden vastgesteld.

Uit onderzoek van Moffin en Silva blijkt dat zowel een perfoormaal/verbaal (PV)-kloof als een VP-kloof niet leiden tot verschil in gedrag, motoriek of neurologische problemen (vaak verdwijnt deze kloof in de loop der jaren).

Ten aanzien van het functioneren op school:

Kinderen met een VP-kloof hebben niet beduidend meer problemen op het vlak van schools presteren dan kinderen zonder die discrepantie. Bij kinderen met een PV-kloof is dat wel het geval; deze groep presteert lager dan kinderen zonder die discrepantie (vooral bij technisch lezen, spelling, begrijpend lezen/luisteren, woordenschat en rekenen).

Het verbaal IQ bepaalt in hoge mate het presteren op school.

Kinderen met een PV-kloof kunnen overvraagd worden. Let wel: geregeld hebben kinderen met perfectionisme, faalangst, motorische problemen, A(D)HD, dyslexie, dyscalculie, autisme of NLD een dergelijke kloof (je mag dit niet omdraaien en daarmee de 'kloof' als aanleiding van de stoornis zien!).

Voor meer info zie:

http://www.orthopedagogiek.com/v_p_kloof.htm

<http://www.gelukkighbkids.nl/vp-en-pv-verschil/>

<http://www.eduratio.be/vpkloof.html>

<http://www.ieu.nl/2011/03/de-mythe-van-de-vp-kloof/>

<http://wij-leren.nl/IQ-test-verbaal-perfoormaal.php>

2.4 Differentiaal diagnose

In hun zoektocht naar een antwoord op de vraag 'waarom loopt mijn hoogbegaafde kind vast in het onderwijs?' raadplegen ouders deskundigen uit 'onderwijs' en uit 'zorg'. Binnen de zorg worden onder meer jeugdpsychiaters en GZ-psychologen door ouders geconsulteerd. Soms duiden deze professionals het problematisch gedrag van de jeugdige hoogbegaafden vanuit een stoornis in het spectrum van autisme. Deze diagnose helpt bij of leidt tot een toelaatbaarheidsverklaring voor speciaal onderwijs.

Wat diagnostiek betreft hebben we in dit project geleerd dat **hetzelfde** gedrag op verschillende wijze geduid kan worden en zo tot verschillende diagnoses kan leiden: differentiaal diagnose.

Differentiaal diagnose is een wetenschappelijke methode om uit een lijst van mogelijke aandoeningen waaraan een bepaalde patiënt zou kunnen lijden (gegeven klachten en symptomen die op dat moment bekend zijn) een diagnose te stellen. Een differentiële diagnose wordt gesteld wanneer twee of meerdere ziekten het ziektebeeld kunnen verklaren en het nog niet mogelijk is tot een definitieve diagnose te komen.

2.5 Misdiagnose

Uit de casuïstiek van een onderwijsconsulent:

'Ik ben verschillende jongeren tegengekomen die eerder de diagnose 'stoornis in het spectrum van autisme' hadden, en bij wie bij heronderzoek is vastgesteld dat er geen sprake is van 'stoornis in het spectrum van autisme,' maar van gedragsproblemen ten gevolge van niet onderkende hoogbegaafdheid. Deze jongeren wisten zich niet gekend en begrepen en hadden daardoor forse gedragsproblemen ontwikkeld ....'

Er wordt weleens gedacht dat alle hoogbegaafde kinderen problemen ondervinden in het leven. Dit is niet waar. De groep hoogbegaafde kinderen kan grofweg in drieën verdeeld worden: 1/3 gaat fluitend door het leven, 1/3 heeft zo af en toe een duwtje in de rug nodig en 1/3 loopt (nu of op latere leeftijd) vast door welke oorzaak dan ook.

Deze laatste groep is bijzonder kwetsbaar. Te meer omdat deze kinderen of jongvolwassenen in hun leven gedragingen kunnen vertonen die op het eerste gezicht raakvlakken hebben met bijvoorbeeld ADHD (druk, aandachttrekkend of clownesk gedrag), ADD (aandachttekortstoornis) of een vorm van autisme (teruggetrokken gedrag, moeilijk contact maken, behoefte aan structuur). Deze gedragingen worden meestal niet meteen herkend als zijnde samenhangend met hoogbegaafdheid. En dat is op zich logisch, want het gedrag kan weliswaar worden veroorzaakt doordat de hoogbegaafdheid van een kind niet onderkend is, maar is niet een uiting hiervan.

Wanneer de problematiek die het kind vertoont niet juist wordt gediagnosticeerd, noemen we dat een 'misdiagnose'. Zo kan een hoogbegaafd kind ten onrechte een ASS-etiket opgeplakt krijgen. Dit kan ernstige gevolgen hebben voor het welzijn van het kind, maar ook voor het gezin en voor een school. Naar aanleiding van een verkeerde diagnose kan het zijn dat er gedurende een korte periode (bijvoorbeeld ten gevolge van alle aandacht) een rustmoment ontstaat. Echter, dit is vaak slechts voor korte duur. Al gauw zullen die kenmerken waardoor er een 'misdiagnose' is gesteld, weer terugkomen; het kind gaat zich weer clownesk gedragen in de klas, is snel afgeleid en is moeilijk te hanteren, of het kind ervaart problemen bij veranderingen, heeft extreem behoefte aan structuur, is erg rigide, neemt alles letterlijk, of heeft moeite vriendschappen te onderhouden.

Aanleiding voor een diagnostisch onderzoek is vaak dat ouders zich zorgen maken, omdat hun kind 'anders' is (zeker bij hun eerste kind, daar zij geen directe vergelijking hebben). Het kind ontwikkelt zich anders dan kinderen die ouders om zich heen zien. Voor ouders is het niet altijd gemakkelijk om dan direct actie te ondernemen. Wanneer ouders in hun nabije omgeving te rade gaan, kunnen zij stuiten op onbegrip, juist omdat het kind zich sneller (anders) ontwikkelt dan het gemiddelde kind.

Door de Nederlandse mentaliteit van 'doe maar gewoon, dan doe je gek genoeg', is de kans reëel dat deze ouders met een scheef oog worden aangekeken. Er wordt namelijk weleens (geheel ten onrechte) gedacht dat ouders van hoogbegaafde kinderen overdreven pronken met hun kind of hun kind sterk pushen, hun kind eigenlijk geen kind laten zijn. Uit onderzoek en ervaring blijkt dat zeker 99% van de ouders van een hoogbegaafd kind dat op school en in contacten met leeftijdsgenoten vastloopt, liever een gemiddeld kind heeft zonder alle bijkomende problematiek van het anders zijn. Overigens, een 'probleemloos' hoogbegaafd kind vinden ouders geen probleem.

(Bron: <http://www.hoogbegaafd.nu/hoogbegaafdheid-en-misdiagnoses.html>)

Verkeerde diagnoses voor hoogbegaafden veroorzaken vaak onnodig lijden. De kenmerken van hoogbegaafdheid worden bij misdiagnose verkeerd geïnterpreteerd. Deze creatieve en zeer getalenteerde kinderen en volwassenen krijgen te horen dat zij een gedragsstoornis of emotionele stoornis hebben zoals ADD/ADHD, Asperger of een depressie. Zij worden daarvoor ten onrechte behandeld of krijgen onnodige medicatie. *Het boek van Webb e.a.* helpt psychologen, pedagogen, leraren en andere professionals goed onderscheid te maken tussen pathologische gedragingen en gedrag dat 'normaal' is voor hoogbegaafden. Het boek bevat een overzicht van misdiagnosen en behandelingen met vele voorbeelden. Daarnaast geven de auteurs veel praktische aanwijzingen. (Bron: Misdiagnose van hoogbegaafden, handreiking voor passende hulp, door James Webb en Edward Amend, Gorcum BV, maart 2013).

Zie bijlage 3: Misdiagnose van hoogbegaafden, een samenvatting.

2.6 Pesten en hoogbegaafdheid

'Pesten en hoogbegaafdheid' is een onderwerp dat al jaren hevige discussies in de schoolbanken en bij ouders thuis oproept. Pesten is een vorm van 'sociaal gedrag' waarbij de pester een kwetsbaar doelwit naar beneden haalt om zelf sterker over te (lijken) komen. Zoals vele leerkrachten en ouders zullen weten, is iedere persoon die zichtbaar 'anders' dan 'gemiddeld' is, een mogelijk kwetsbaar doelwit. Een hoogbegaafd kind wordt vaker gepest dan dat hij zelf pest, maar beide komen voor. In veel gevallen kan een hoogbegaafd kind zich goed weren tegen pesterijen. Door de intellectuele voorsprong kan een hoogbegaafde 'met zijn mond' pesters weren. Als het kind zich verbaal niet durft te weren tegen het pesten, dan is het weerloos tegen de pesterijen.

Het feit dat hoogbegaafde kinderen verbaal meestal sterk toegerust zijn, maakt hen ook een 'uitstekende' pester. Dit komt echter niet vaak voor, waarschijnlijk omdat hoogbegaafde kinderen veelal ook hoogsensitief zijn en een sterk rechtvaardigheidsgevoel hebben.

3. Bevindingen van het OC+-project

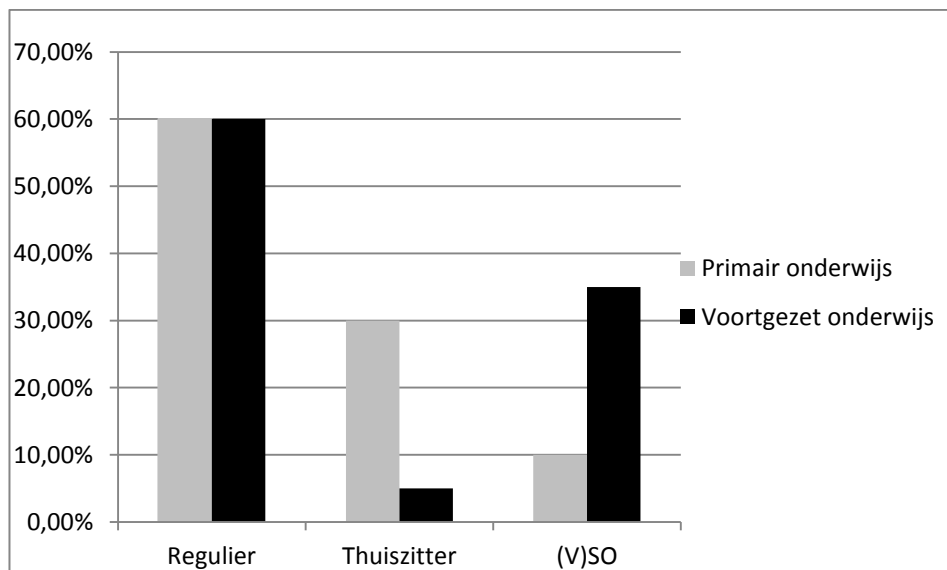
3.1 De enquête onder de onderwijsconsulenten

In het najaar van 2013 is een enquête gehouden onder alle 36 onderwijsconsulenten (OC's). In deze enquête is gevraagd wie van de onderwijsconsulenten in de schooljaren 2011-2012 en 2012-2013 te maken heeft gehad met hoogbegaafde leerlingen met psychiatrische problemen, tot welke bevindingen de onderwijsconsulenten hieromtrent zijn gekomen en welke adviezen gegeven zijn. De respons was 90%.

De resultaten:

- 9 onderwijsconsulenten hebben in voornoemde schooljaren niet te maken gehad met hoogbegaafde leerlingen met psychiatrische problematiek. De overige OC's hadden gezamenlijk 20 leerlingen uit het primair onderwijs (PO) en 40 leerlingen uit het voortgezet onderwijs (VO) met problematiek rondom hun hoogbegaafdheid. (Dit is 2,5 % van de cliënten van de onderwijsconsulenten. In Nederland is 2,5% van alle leerlingen hoogbegaafd!).¹
Van de leerlingen uit het PO zat bij aanmelding 60% op een basisschool, waren er 6 thuiszitters en 2 uit het speciaal onderwijs (SO).
Van de VO-leerlingen zat bij aanmelding 60% op het VO en 35% op het voortgezet speciaal onderwijs (VSO); 2 waren thuiszitters.

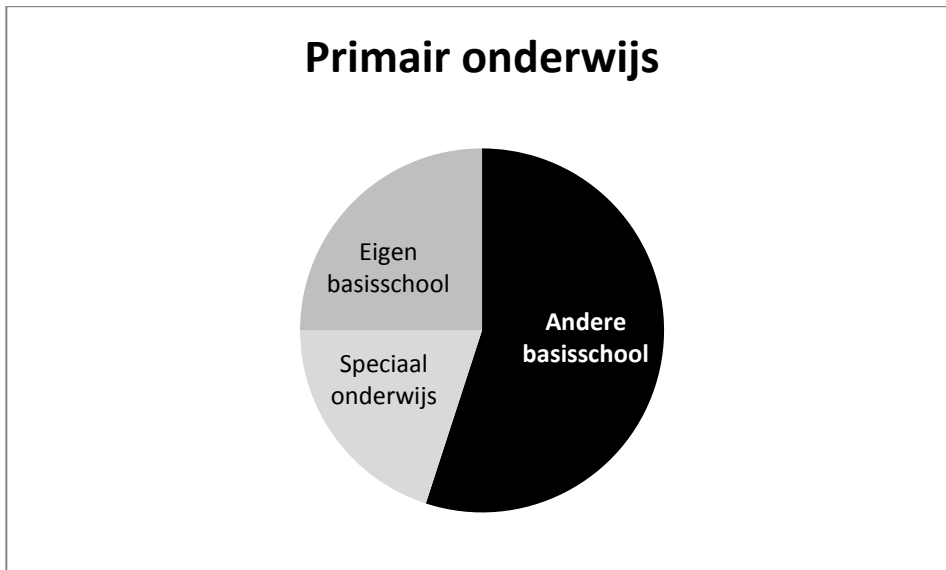
Bij OC aangemelde hoogbegaafde leerlingen uit het primair en voortgezet onderwijs:

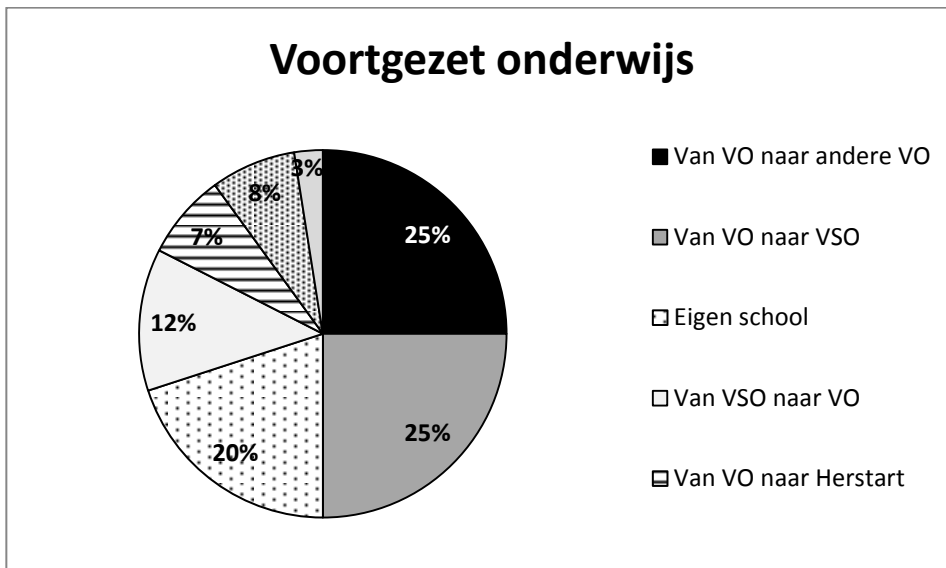
¹ Inmiddels (voorjaar 2015) neemt het aantal aanmeldingen van hoogbegaafde en hoogsensitieve kinderen bij Bureau Onderwijsconsulenten aanmerkelijk toe.

- Van de 20 leerlingen uit het PO gingen er 11 naar een andere basisschool, 4 naar het SO, 5 leerlingen (25%) bleven op de eigen school en één leerling ging naar de Steve Jobsschool.

- Van de 40 leerlingen uit het VO gingen er 10 naar een andere VO-school, 10 naar het VSO (3x in combinatie met jeugdpsychiatrische behandeling), bleven 8 leerlingen op de eigen school en gingen 5 leerlingen van het VSO naar het VO (reden was dat de leerlingen daar intellectueel meer uitgedaagd konden worden: Gymnasium versus HAVO op VSO). 3 leerlingen gingen naar Herstart, 3 leerlingen volgden verder onderwijs via IVIO/Wereldschool en één leerling bleef bij het CCL. 20% van de leerlingen bleef dus op de eigen school. Van de 8 leerlingen die op de eigen school bleven konden er 3 op de eigen VO-school blijven met inzet van een PGB voor 'ondersteuning bij en structurering van huiswerk'.

- De onderwijsconsulenten melden in de enquête dat ouders van begaafde kinderen die vastgelopen zijn in het onderwijs, vaak het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek (CBO) in Nijmegen consulteren, veelal om een second opinion te vragen over een diagnose van eerdere onderzoekers/behandelaars. Overigens heeft geen van de OC's zelf het advies gegeven om contact met het CBO op te nemen
- Gesignaleerde bijkomende problematiek betreft leerlingenvervoer. Soms wordt (op basis van onderzoek) geadviseerd dat een leerling in het PO is aangewezen op voltijd onderwijs in een setting met hoogbegaafden elders, Gemeenten willen in veel gevallen niet het vervoer bekostigen, omdat zij vinden dat een basisschool in de eigen gemeente passend onderwijs aan de hoogbegaafde leerling kan bieden.
Er blijft een beperkte groep van hoogbegaafde basisschoolleerlingen die hoge eisen aan zichzelf stellen, bij wie een GZ psycholoog/kinderpsychiater heeft vastgesteld dat zij gedragsproblemen ontwikkelen die direct te maken hebben met 'zich erg vervelen op school en het niet vinden van (intellectuele) aansluiting bij klasgenoten'.
- De onderwijsconsulenten wijzen erop dat in sommige ondersteuningsplannen van SWV'en PO het woord 'hoogbegaafdheid' niet voor komt, waardoor ook niet duidelijk is of er beleid voor hoogbegaafde leerlingen is.

3.2 Werkbezoek HORDe, ouderplatform Hoogbegaafden Onderwijs Regio Deventer

HORDe is een platform van ouders van hoogbegaafde kinderen die onderwijs volgen in de regio Deventer, en die dreigen vast te lopen. De ervaring van deze ouders is dat veel scholen nog niet de kennis en vaardigheden bezitten om hoogbegaafde leerlingen goed te begeleiden. Kinderen lopen daardoor het risico gedragsproblemen te ontwikkelen, te gaan onderpresteren of zelfs compleet af te haken.

Citaat van een ouder:

'Wat er ook met onze kinderen aan de hand moge zijn... van groot belang is dat zij zich alleen dan in het onderwijs begrepen weten, als zij onderwijs op hun niveau (hoogbegaafd) aangeboden krijgen. Onderstimulering leidt tot probleemgedrag bij hoogbegaafde kinderen.'

Centraal thema bij het werkbezoek was: 'Loopt mijn hoogbegaafde kind vast in het onderwijs omdat onderwijs hem niet begrijpt, of loopt mijn hoogbegaafde kind (ook) vast in het onderwijs vanwege eigen problematiek?'

Het werkbezoek heeft de volgende bevindingen opgeleverd:

- Volgens de ouders van platform HORDe verdween bij 2/3 van de hoogbegaafde leerlingen het probleemgedrag toen zij in een regionale (inmiddels weer wegbezuinigde) Plusklas onderwijs op hun niveau kregen aangeboden. Bij 1/3 van de leerlingen bleven de gedragsproblemen bestaan (vaak met diagnose ASS, dyslexie, VP-kloof).²
- Het onderwijsveld heeft in toenemende mate een passend aanbod voor hoogbegaafde leerlingen. Als deze hoogbegaafde leerlingen echter ook een psychiatrische diagnose hebben, dan zit het onderwijs met de handen in het haar.
- Erkenning van hoogbegaafdheid is nodig voor deze leerlingen, onderstimulering is funest voor deze groep. Belangrijk is dat scholen deze leerlingen extra stimuleren.
Sine Limite (SWV Deventer) stimuleert scholen zich te profileren op hun expertise.
- In het basisonderwijs gaat het in de regio redelijk; differentiatie in het PO is verbeterd, maar nog niet voldoende. Een van de ouders stelt dat de basisschoolstof geen voeding is voor hoogbegaafde leerlingen; zij zouden de basisschool in drie jaar kunnen doorlopen. Hoogbegaafde leerlingen hebben meer behoefte aan verdieping. Op het VO is een meer gedifferentieerd onderwijsaanbod.

² De kinderen van de ouders van de HORDe volgden overwegend PO.

- Een hoogbegaafde leerling met psychiatrische problematiek heeft twee hulpvragen, die om een tweesparenbeleid vragen: op gedrag en op hoogbegaafdheid, dus niet alleen een protocol voor de gedragscomponent. Er is vraag naar een voorziening voor leerlingen met dubbele diagnoses.
- Voltijd onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen is er niet. Er zijn wel plusklassen geweest, maar die zijn opgeheven. Er zijn nu nog twee parttime plusklassen voor parttime onderwijs aan hoogbegaafde kinderen.
- Grote vraag is of het onderwijs zicht heeft op wat hoogbegaafde leerlingen nodig hebben.

Ieder van deze ouders (op één na allemaal moeders...) vertelde over hun zoektocht naar passend onderwijs voor hun kind. Dat was voor deze ouders vooral ook een zoektocht naar 'hoe kan mijn kind meedoen binnen het onderwijs en daarbij ook gelukkig zijn'.

3.3 Werkbezoek aan het Centrum voor Creatief Leren (CCL) en Feniks Talent BV

Het Centrum voor Creatief Leren (CCL) in Sterksel was een stichting die gespecialiseerd was in de ondersteuning van jongeren met een hoog ontwikkelingspotentieel (hoogbegaafd), die zijn vastgelopen in onze samenleving. CCL bood ruimte en ontwikkelingsmogelijkheden aan jongeren die tijdelijk niet meer in staat zijn hun ontwikkeling vorm te geven, omdat zij de weg zijn kwijtgeraakt en daarmee het zicht op een betekenisvol bestaan. Het CCL heeft haar werkzaamheden per 1 september 2014 beëindigd. De onzekerheid die ontstond door veranderingen in de bekostiging van zorg (transitie jeugdzorg) en onderwijs (passend onderwijs) ondermijnde de financiële positie van de stichting dusdanig, dat men afstevende op een niet meer te dragen tekort aan het einde van dit boekjaar. Het bestuur heeft in overleg met medewerkers en ouders besloten de stichting te liquideren om met opgeheven hoofd te kunnen stoppen.

Inmiddels is er een nieuw initiatief waarin het gedachtegoed van CCL een plaats krijgt. Tijn Koenderink, oprichter van Novilo (talentonderwijs in de praktijk, zie ook par. 4.2) en warm pleitbezorger van een goede begeleiding voor begaafde leerlingen, gaat zijn ideaal, het betekenisvol zijn voor alle begaafde leerlingen, verder in de praktijk brengen. Gedurende de zomer van 2014 is door hem en zijn team hard gewerkt om per 1 september 2014 een plek te bieden aan hoog getalenteerde uitvallers uit het onderwijs om op passende wijze hun ontwikkeling vorm te geven. Op 1 september heeft Feniks Talent B.V. de deuren geopend op de oude CCL-locatie in Sterksel. Voor informatie zie: www.fenikstalent.nl en paragraaf 4.2.

Bevindingen uit het werkbezoek aan het CCL:

- Tijdens het werkbezoek doet de bestuurder, Albert Kaput, de volgende uitspraak: *'Bij 92 % van de jongeren die door het CCL begeleid worden, houdt de eerder gestelde psychiatrische diagnose, geclassificeerd volgens DSM IV (vaak een stoornis in het spectrum van autisme of een depressieve stoornis) niet stand'*. Anders gezegd: bij bijna alle jongeren die begeleid worden door het CCL duidt het CCL het gedrag van de jongeren anders dan de eerdere onderzoekers. Het gedrag van deze jongeren is op meerdere wijze te verstaan (differentiaal diagnose). Zo verklaarden sommige GZ-psychologen het gedrag van een bepaalde leerling als gedrag dat begrepen kon worden vanuit een stoornis in het spectrum van autisme, terwijl een andere GZ-psycholoog hetzelfde gedrag verklaarde vanuit een forse depressie ten gevolge van het feit dat de hoogbegaafde leerling zich niet als hoogbegaafde begrepen wist door zijn omgeving (bijvoorbeeld school).
- Het CCL stelt dat er vaak sprake is van depressie (soms van PSST ten gevolge van pesten door docenten en medeleerlingen) en ook van aandachttekortstoornissen, paniekstoornissen, specifieke fobieën enz. Het CCL zegt hierover: *'Voor jongeren betekent deze herlabeling het volgende: voorheen werden zij gediagnostiseerd met een onomkeerbare stoornis waarbij alleen ondersteunende begeleiding mogelijk is, nu worden zij gediagnostiseerd met een behandelbare stoornis en kan hen activerende begeleiding, gericht op herstel, geboden worden'*.

Centraal staat hier ook dat de (hoog)begaafde leerling zich niet begrepen weet. Als het (hoog)begaafd zijn al herkend wordt, wordt vaak de 'wijze waarop de (hoog)begaafde zich ontwikkelt' niet gekend en dat leidt dan weer tot misdiagnoses/misaanpak. Albert Kaput geeft aan dat de meeste misdiagnoses die gesteld zijn bij deze jongeren onder meer autisme, Asperger en PDD-NOS, ADD/ADHD en ODD betreffen. De behandeling die ingezet is op basis van deze misdiagnoses heeft meestal gefaald (omdat de diagnose niet klopte en/of omdat de jongere niet begrepen werd).

- Hoogbegaafde leerlingen die vastlopen in het VSO zijn volgens het CCL aangewezen op het CCL, homeschooling of parttime onderwijs. Uitspraak van de bestuurder: *'Ik denk dat zij na gerichte behandeling van de depressiviteit terug kunnen keren naar het onderwijs, mits dat onderwijs expertise heeft wat betreft hoogbegaafdheid'*. Bij slechts 3 van de 100 nieuwe cliënten van het CCL in de beide schooljaren is een onderwijsconsulent betrokken (het betrof slimme leerlingen die uitgevallen zijn uit het VO).
- Het CCL zegt dat zij vooral te maken heeft met leerlingen die tijdelijk hun intrinsieke motivatie kwijt zijn, het CCL werkt aan het herstel van die intrinsieke motivatie. Daarbij is het anders 'begrijpen' van het gedrag van de leerlingen leidend. Het ontwikkelen van zelfvertrouwen, je begaafdheid gebruiken en regie nemen over je leven zijn hierbij belangrijke thema's.
- Visie van het CCL: als je uitgaat van een IQ-test als maatstaf voor hoogbegaafdheid, mis je wat er werkelijk aan de hand is. Het CCL neemt niet het IQ als maatstaf, maar kijkt naar de bredere ontwikkeling.
- Het CCL houdt rekening met de kennis van de onderzoeken naar de hersenen, met name op het gebied van de ontwikkeling van de frontale hersenkwab bij pubers en de daaraan gerelateerde mogelijkheden en beperkingen voor de executieve functies (plannen en organiseren).
- Het CCL wijst er verder op dat met name de verbale subtests vragen naar schoolse zaken. Als de manier van denken van de leerling anders is, wordt het voor hem al moeilijker het beoogde antwoord te geven.

3.4 Overige informatiebronnen

- Er zijn contacten geweest met verschillende *hulpverleners/GZ-psychologen* die veel ervaring hebben met hoogbegaafde leerlingen die vastlopen in het onderwijs. Deze GZ-psychologen (doorgaans werkzaam in een eigen praktijk) komen vaak tot de conclusie dat met de eerder gestelde diagnose (stoornis in het spectrum van autisme) het gedrag van de jongere niet goed begrepen is. Zij stellen regelmatig vast dat er sprake is van een ernstige depressie of een opgelopen trauma (soms benoemd als PTSS) vanwege het niet begrepen worden. Er wordt op basis van deze bevindingen dan traumaverwerking ingezet, zoals cognitieve gedragstherapie en Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR).
Zie voor meer informatie: <http://talentstimuleren.nl/professionals>.
- Er zijn schriftelijk vragen gesteld aan het *Centrum voor Begaafdheidsonderzoek van de Radboud Universiteit (CBO)*, een instituut waar veel kennis is over hoogbegaafdheid. Het Centrum liet weten alleen tegen betaling de gestelde vragen te beantwoorden.
Zie voor meer informatie: <http://www.ru.nl/its/cbo/adviespraktijk-0/advies-onderzoek/>

- *Dabrowski* is de grondlegger van een theorie die hoogbegaafde kinderen (en volwassenen) op een andere manier bekijkt. Er liggen twee concepten ten grondslag aan zijn theorie.

Het ontwikkelingspotentieel van ieder mens, de talenten waar je mee geboren wordt, bestaat bij hoogbegaafden uit:

1. hoge intelligentie, talenten en speciale vaardigheden. Het deel wat meestal het eerste onderkend wordt: overexcitabiliteiten (superstimuleerbaarheid of hoge prikkelgevoeligheid). Een hoogbegaafd mens heeft minder stimulans nodig om een reactie op te roepen en stimuli hebben heftiger en langdurige reacties. Vijf vormen van overexcitabiliteiten:
  - psychomotorisch/fysiek energieniveau;
  - sensueel/zintuigelijke waarneming en beleving;
  - intellectueel/activiteit van de geest;
  - verbeelding/voorstellingsvermogen;
  - emotioneel/intensiteit van de emoties, hoge gevoeligheid.
 De hoge prikkelgevoeligheid van hoogbegaafde kinderen is een wezenlijk en onverbreekelijk deel van hun persoonlijkheid, van hun 'zelf', het vermogen om op eigen gedrag te reflecteren en daardoor zichzelf te ontwikkelen.

2. Multilevelness (niveaugelaagdheid). Dabrowski onderscheidt vijf op elkaar volgende ontwikkelingsniveaus, waarbij de emotionele ontwikkeling het belangrijkste onderdeel is bij het stijgen naar een hoger niveau. De emotionele ontwikkeling loopt van egocentrisme naar altruïsme via een proces van uiteenvallen (positive desintegration). Het kennis hebben van hoogbegaafdheid, van de hoge prikkelgevoeligheid etc. kan voorkomen dat het kind/de jongere verkeerd begrepen wordt. Wat hoort bij de *gewone* ontwikkeling van een hoogbegaafde wordt dan begrepen. Vooral het 'onbegrip' voor de hoge prikkelgevoeligheid leidt tot echte trauma's, dat is ook zichtbaar bij kinderen met hoge prikkelgevoeligheid die niet hoogbegaafd zijn.

Zie ook http://www.hoogbegaafdvlaanderen.be/07_Probleemkind/6_Dabrowski.html.

- Mevrouw Agnes Burger-Veltmeijer (ABV)³ geeft aan dat er bij de (hoog)begaafde kinderen die in haar praktijk aangemeld worden vaak ook sprake is van kenmerken van ontwikkelingsproblemen of leerproblemen. Dit samengaan heet 'Twice Exceptionality' ofwel 'Dubbel Bijzonder'. Zij ziet bij deze leerlingen nogal eens trekken van ASS/ADHD/dyslexie enz. maar ziet ook duidelijk de gevolgen van een niet begrepen hoogbegaafde en zijn specifieke ontwikkeling. Agnes Burger-Veltmeijer maakt zelf altijd een sterkte/zwakte analyse waardoor duidelijk wordt wat een kind nodig heeft op school enz. Haar advies is 'maak een plan van aanpak en evalueer het effect, voordat een 'etiket' geplakt wordt'. Zij is van mening dat onderzoekers niet zo gericht moeten zijn op 'labelen', ofwel classificatie van gedrag. Classificatie is vaak wel nodig om toegang tot voorzieningen te krijgen.. denk aan het voorheen aanvragen van cluster 4 beschikking. Bij aanvragen van TLV wordt meer gekeken naar wat een leerling aan begeleiding nodig heeft.

---

³ ABV is een GZ-psychologische praktijk te Eindhoven, voor (neuro)psychologisch, (ortho)pedagogisch en (ortho)didactisch onderzoek, second opinions, consultatie, en cursussen. Gespecialiseerd in hoogbegaafdheid en Dubbel Exceptioneel. www.agnesburger.nl.

- Monique Peijen Leijten⁴ (Fijn Gevoelig Brein Talentontwikkeling) laat het volgende weten: Hoogbegaafde kinderen staan in essentie vaak anders in het leven. Dit komt door de honger naar informatie enerzijds, en de intensiteit van de emoties en de gevoelswereld anderzijds. De ervaring dat ze 'anders' zijn en dat ze zich onbegrepen voelen zorgt voor een constante struggle in het zich staande houden in de wereld waarin we leven. Vaak zie je (met name bij meisjes) extreem aangepast gedrag waarbij het kind ver van zichzelf af komt te staan. Of het blijkt voor een kind (vaak zijn dit de jongens) onmogelijk zich aan te passen aan het systeem waarin ze moeten functioneren en ontstaat er verkeerd begrepen onwenselijk gedrag. Een aanpak gestoeld op de integrale theorie (Ken Wilber) zou dan uitkomst kunnen bieden. Wilber wil met zijn model aantonen dat westerse wetenschap/oosterse filosofie, antropologie en religie allemaal een onderdeel van de werkelijkheid zijn. Bij deze integrale theorie wordt niet alleen naar de objectieve meetbare kenmerken van het kind gekeken, maar is er evenveel aandacht voor de subjectieve gedachten, gevoelens en innerlijke ontwikkeling van het kind. Ook wordt niet alleen gekeken naar het kind zelf, maar ook naar de omgeving waarin het moet acteren. Alleen vanuit het streven naar een evenwichtige balans tussen deze onderdelen, kan een kind zichzelf terugvinden en/of van hieruit gaan groeien. 'Gevoel mag er zijn, gedrag kun je sturen' is de basis van waaruit Monique Peijen Leijten werkt. Zij leidt begeleiders en leerkrachten op, zodat ze werkelijk leren kijken naar de onderliggende gevoelens van een kind. De kinderen en hun ouders helpt zij bij het proces van accepteren dat gevoeligheden en talenten een zeer bijzondere waarde in het leven hebben. Alleen als een kind zich begrepen en geaccepteerd gaat voelen in de intense complexe gevoelswereld, zal het zich kunnen ontwikkelen binnen de talenten die het in zich heeft.

3.5 Bevindingen samengevat

Uit bovenstaande informatie blijkt dat hoogbegaafdheid enigszins een omstreden fenomeen is. Hoogbegaafdheid omvat meer dan een hoge intelligentie en intelligentie omvat meer dan een via een test gemeten IQ. Enkele opvallende zaken:

- Redelijk veel hoogbegaafde leerlingen (met en zonder psychiatrische diagnose/problematiek) lopen vast in het onderwijs.
- De bevindingen van de onderwijsconsulenten roept de vraag op of hoogbegaafde leerlingen met psychiatrische problematiek wel herkend worden als hoogbegaafd, of wordt er alleen gefocust op de psychiatrische problematiek? Ook komt de vraag naar boven of de psychiatrische diagnose wel juist gesteld is. Onderwijsconsulenten zijn geen GZ-psychologen of jeugdpsychiaters, maar soms helpt het als je als OC vraagtekens kunt zetten waar tot dan uitroeptekens staan. Hierbij helpen praktische handvatten.
- Vanuit HORDe, het platform van ouders van hoogbegaafde kinderen, wordt ervaren dat veel scholen voor primair onderwijs nog niet de vaardigheden bezitten om hoogbegaafde leerlingen goed te begeleiden. Kinderen lopen hierdoor het risico gedragsproblemen te ontwikkelen, te gaan onderpresteren of zelfs volledig af te haken. Een hoogbegaafde leerling met psychiatrische en/of gedragsproblematiek heeft twee hulpvragen waar een tweesporenbeleid op gezet moet worden: op gedrag en op hoogbegaafdheid, dus niet alleen een protocol voor de gedragscomponent maar ook een onderwijsaanbod op het niveau van de hoogbegaafde leerling. Er is vraag naar een voorziening voor leerlingen met dubbele diagnoses.
- Vanuit verschillende bronnen komt naar voren dat er vaak verkeerde diagnoses (misdiagnose) gesteld worden: de kenmerken van hoogbegaafdheid worden verkeerd geïnterpreteerd. Deze creatieve en zeer getalenteerde kinderen en volwassenen krijgen te horen dat zij een gedragsstoornis of emotionele stoornis hebben zoals ADD/ADHD, Asperger of een depressie. Zij

---

⁴ Monique Peijen Leijten, Fijn Gevoelig Brein Talentbegeleiding, Tilburg. www.fijngevoeligbrein.nl - fijngevoeligbrein@gmail.com.

worden daarvoor ten onrechte behandeld of krijgen onnodige medicatie. Leerlingen lopen vast in het onderwijs.

- Vanuit het CCL wordt aangegeven dat bij bijna alle jongeren die daar begeleid worden het CCL het gedrag van deze jongeren anders begrijpt dan de eerdere onderzoekers. Het gedrag van deze jongeren is op meerdere wijze te verstaan (differentiaal diagnose).
- Regelmatig wordt bij hoogbegaafde leerlingen vastgesteld dat er sprake is van een stoornis in het spectrum van autisme. Deze diagnose, in combinatie met het gedrag van de leerling, leidt tot extra zorg in het onderwijs, en zelfs vaak tot plaatsing op voortgezet speciaal onderwijs. In het VSO ligt een sterk accent op 'zorg', en er wordt maar op een paar plaatsen in Nederland voortgezet speciaal onderwijs aangeboden op het niveau van hoogbegaafden. Het is voorts de vraag in hoeverre hoogbegaafdheid binnen het VSO een aandachtspunt is. In het VSO verveelt een hoogbegaafde leerling zich vaak, laat storend gedrag zien, waarop de school nog meer zorg gaat bieden, terwijl er geen onderwijsaanbod op niveau is.
- Ouders van hoogbegaafde kinderen nemen steeds vaker het initiatief om tot passend onderwijs te komen voor hun kind⁵ (zie par. 4.2 Initiatieven en informatiepunten). Dit vertoont veel gelijkenis met de acties die ouders destijds voerden voor onderwijs en zorg voor hun kinderen met stoornissen in het autistisch spectrum, en die leidden tot aandacht voor deze kinderen, ook vanuit de politiek.

---

⁵ Er zijn verschillende oudergroeperingen die opkomen voor de belangen van hun hoogbegaafde kinderen: Pharos, Hint Nederland, Choochem en De Koepel Hoogbegaafdheid.

4. Oplossingsstrategieën

4.1 Landelijk beleid

Lange tijd richtte het onderwijs haar extra begeleiding en ondersteuning op leerlingen die vanwege handicaps of stoornissen niet (volledig) aan het regulier onderwijs konden deelnemen. De aandacht van het onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen is van meer recente datum.

Voorals ouders (vaak verenigd in stichtingen of andere organisaties) van hoogbegaafde leerlingen die vastliepen in het regulier onderwijs vroegen voor hun kinderen de aandacht van het onderwijsveld en de politiek.

Een korte terugblik op de politiek:

In zijn brief van 10 maart 2014 aan de Tweede Kamer van de Staten Generaal zegt de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen onder meer: *'Het is niet langer de vraag óf toptalenten vanuit het onderwijs extra aandacht verdienen, maar hoe die aandacht wordt vormgegeven'*. De staatssecretaris zegt verder dat leerlingen die méér willen leren maar niet worden uitgedaagd, al op jonge leeftijd hun motivatie kunnen verliezen om zich in te spannen op school; één derde van de hoogbegaafde kinderen presteren volgens de staatssecretaris *onder* hun niveau. Ieder kind heeft naar de mening van de staatssecretaris recht op goed en uitdagend onderwijs; we mogen niet accepteren dat sommige leerlingen zich op school vervelen. Benadrukt wordt dat het belangrijk is om een ontwikkelingsvoorsprong bij kinderen vroegtijdig te signaleren. Zo kan onderpresteren het beste worden voorkomen. De staatssecretaris maakt met de PO-Raad afspraken die er op gericht zijn dat scholen beter gebruik gaan maken van beschikbare kennis en van signaleringsinstrumenten voor het herkennen van talent en het voorkomen van onderpresteren.

Volgens de staatssecretaris is er nog een lange weg te gaan voordat in Nederland het onderwijs ook passend voor hoogbegaafden is. Hij wijst er op dat in het Nederlandse onderwijs talent onvoldoende gewaardeerd en beloond wordt. Binnen het onderwijs ontbreekt het in de structuur aan mogelijkheden om flexibel in te spelen op wat toptalenten nodig hebben, en het ontbreekt veel leraren en schoolleiders aan voldoende vaardigheden om toptalenten uit te dagen (het vraagt om een cultuuromslag). Ook deze cultuuromslag kost tijd. Over vier jaar wordt nagegaan of toptalenten zich in het onderwijs beter uitgedaagd voelen, of prestaties meer lonen en of leraren zich beter toegerust voelen om onderwijs op maat aan te bieden aan toptalenten (lerarenagenda 2013-2020). De staatssecretaris geeft aan dat basisscholen hun onderwijsaanbod kunnen *verrijken en verdiepen* met extra vakken als schaken, filosofie of Spaans, kunnen *compacten* (minder herhalen) en kunnen *versnellen* (sneller door de lesstof gaan; klas overslaan).

De staatssecretaris laat verder weten dat de overheid zowel financiële middelen als ondersteuning (SLO, School aan Zet) beschikbaar stelt voor scholen die het onderwijs anders willen organiseren, bijvoorbeeld door kinderen te laten leren op hun niveau en niet in jaargroepen, leraren in te zetten op hun specialisme, door professionals uit het bedrijfsleven of ouders met speciale interesses en vakkennis te betrekken bij het onderwijs etc.

In zijn [brief van 23 april 2014](#) aan de Tweede Kamer schrijft de staatssecretaris van OCW dat hij hecht aan een sterkere stimulering van toptalent in het funderend onderwijs.⁶ De staatssecretaris wijst erop dat het met ingang van 1 augustus 2015 structureel aan de lumpsum van de Samenwerkingsverbanden Passend Onderwijs in het primair en voortgezet onderwijs toegevoegde bedrag ook voor passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen dient te worden bestemd. De staatssecretaris merkt op dat heel veel hoogbegaafde leerlingen met een goede basisondersteuning onderwijs binnen een reguliere school kunnen volgen dat aansluit bij hun mogelijkheden en rekening houdt met wat zij nodig hebben. Voor hoogbegaafde leerlingen betekent dit bijvoorbeeld extra verrijkingsstof, sneller door de methode of het onderwijs gaan (klas overslaan), of het compacter aanbieden van de lesstof (bijvoorbeeld minder instructie). De staatssecretaris onderkent dat niet elke school of elke leraar even bedreven is in het goed afstemmen van het onderwijsaanbod op de verschillende onderwijsbehoeften van leerlingen, en die van getalenteerde en hoogbegaafde leerlingen in het bijzonder. Daarop wordt de komende jaren langs verschillende lijnen beleid ingezet.

De staatssecretaris merkt verder op dat in aanvulling op de basisondersteuning ook lichte ondersteuning ingezet kan worden voor specifieke voorzieningen voor hoogbegaafde leerlingen. De staatssecretaris noemt in dit verband de plusklassen of plusgroepen. In andere brieven vermeldt de staatssecretaris het onderscheid tussen parttime plusklassen en voltijd plusklassen, en bijvoorbeeld het inrichten van een steunpunt hoogbegaafde leerlingen in een samenwerkingsverband. Zo'n steunpunt biedt op verzoek van scholen ondersteuning bij het onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen. Tenslotte geeft de staatssecretaris aan dat ook voor hoogbegaafde leerlingen er sprake kan zijn van extra ondersteuning in voorzieningen voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Het gaat dan om hoogbegaafde leerlingen met bijkomende problematiek.

De staatssecretaris van OCW zet hiermee een duidelijk beleid uit voor passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen en laat tevens weten dat er nog een lange weg moet worden afgelegd voordat alle scholen in staat zullen zijn om ook aan deze groep leerlingen passend onderwijs te kunnen bieden.

Op [vragen uit de Kamer](#) reageert de staatssecretaris van OCW als volgt:

De overheid ondersteunt scholen die programma's voor toptalenten willen bieden: extra geld, bestuursakkoorden, inzet SLO en School aan Zet, door oprichting van acht regionale talentnetwerken om scholen en instellingen van basis- en voortgezet onderwijs te verbinden met vervolgonderwijs, bedrijfsleven en gemeentes. Ook de extra investering van €29 miljoen in passend onderwijs is mede bedoeld voor 'leerlingen aan de bovenkant'.

Er zullen altijd speciale voorzieningen blijven voor leerlingen die dat nodig hebben, ook voor talentvolle en hoogbegaafde leerlingen. Het is aan de besturen in de regio om te bepalen welke voorzieningen er binnen het SWV aangeboden worden en in welke mate extra ondersteuning in het regulier onderwijs beschikbaar is. Voor het onderwijs aan hoogbegaafden en het treffen van voorzieningen komt extra geld beschikbaar. De staatssecretaris vindt het belangrijk dat SWV'en een integrale afweging maken waarin voor alle leerlingen een passend onderwijsaanbod gedaan kan worden. Waar nodig zal de staatssecretaris de SWV'en in dat proces van afweging ondersteunen via het informatiepunt passend onderwijs.

---

⁶ Toptalenten blinken uit op cognitief, praktisch, technisch, creatief of sociaal gebied.

De staatssecretaris signaleert ook dat niet alle scholen even ver zijn in het vormgeven van goed onderwijs aan hoogbegaafden en dat niet alle leraren even goed zijn in het onderwijzen en begeleiden van deze leerlingen. Daarom zal hij investeren in de professionalisering van leerkrachten op dit terrein en het ondersteunen van scholen en SWV'en bij het vorm geven van hun beleid en het treffen van voorzieningen.

Voor de meeste getalenteerde en hoogbegaafde leerlingen biedt een passend aanbod in de zin van verrijken, versnellen en compacten binnen de eigen groep voldoende uitdaging. Een deel van de groep leerlingen is gebaat bij onderwijs in geheel of deels aparte klassen in de reguliere school, zoals plusklassen of Leonardo-klassen. Met de extra middelen die voor passend onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen beschikbaar komen verwacht de staatssecretaris een impuls te geven aan de kwaliteit van het onderwijsaanbod over de gehele linie. SWV'en krijgen naast de middelen voor lichte ondersteuning (de bestaande wsns-gelden) extra middelen om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen vorm te geven. Als ouders kiezen voor een andere voorziening dan door het SWV wordt aangeboden, zijn ouders daarin vrij. De kosten voor niet bekostigd particulier onderwijs of voor onderwijs waarin faciliteiten worden geboden die niet binnen de bekostiging (inclusief de extra middelen) kan worden opgevangen, komen voor rekening van de ouders zelf.

De staatssecretaris onderscheidt de volgende niveaus in het onderwijsaanbod voor hoogbegaafden:

- basisondersteuning op elke school
- lichtere vorm van extra ondersteuning: plusklassen en plusgroepen.
- een andere lichte vorm van extra ondersteuning is voltijd HB-onderwijs (zie par. 4.2). Daarnaast kan het ook gaan om de inrichting van een steunpunt hoogbegaafde leerlingen.
- (voortgezet) speciaal onderwijs.

4.2 Initiatieven en informatiepunten

In deze paragraaf staat een greep van mogelijke initiatieven en informatiepunten rondom hoogbegaafdheid in het hele land.

Oudergroeperingen

Naast HORDe zijn er verschillende oudergroeperingen die opkomen voor de belangen van hun hoogbegaafde kinderen:

- Pharos (<http://pharosnl.nl>)
- Hint Nederland (<http://www.hintnederland.nl>)
- Choochem (http://www.choochem.nl/nl/1_home.htm)
- De Koepel Hoogbegaafdheid (<http://www.koepelhb.nl>)

SWV Sine Limite in Deventer

Het basisonderwijs in Deventer e.o. telt zo'n 10.700 leerlingen. Van die leerlingen is 2 tot 3 procent (hoog)begaafd. Dit betekent dat er zo'n 200 tot 300 hoogbegaafde leerlingen in Deventer en omstreken op de basisschool zitten. Binnen SWV Sine Limite is beleid tot stand gekomen voor (hoog)begaafde leerlingen (zie <http://www.sinelimite.nl/diensten/ouders/verrijkingsgroep>). Dit betekent dat alle scholen die aangesloten zijn bij SWV Sine Limite zich verbonden hebben aan dit beleid.

Het beleid houdt in dat deze kinderen passend onderwijs moet worden aangeboden op de reguliere basisschool. Hoe dit passend onderwijs eruit ziet, kan worden bepaald door deelname aan het protocol dat door Sylvia Drent⁷ is ontwikkeld. Sylvia Drent is een deskundige op het gebied van hoogbegaafdheid en is door Sine Limite aangetrokken om het beleid in Deventer van de grond te krijgen. Onderdeel van dit beleid is het digitaal handelingsprotocol. Drent heeft vragenlijsten ontwikkeld die bij een vermoeden van (hoog)begaafdheid door de leerkracht, een ouder en het kind worden ingevuld. De resultaten van de vragenlijsten worden besproken in een consultatie. Ouders moeten hiervoor worden uitgenodigd. Op basis van de antwoorden in de vragenlijsten wordt bepaald of een kind in aanmerking komt voor een programma van 'compacten en verrijken'. Drent stelt daartoe een programma samen voor het kind. Een ander onderdeel van het beleid op het gebied van hoogbegaafdheid is het bijscholen van leerkrachten. Voor leerkrachten in de lagere klassen gaat het dan onder meer om het kunnen signaleren van hoogbegaafdheid. Zie voor meer informatie <http://www.sdrent.nl/>

Voltijd onderwijs voor hoogbegaafden op de Montessorischool+ Breda

De Montessorischool+ Breda is een van de acht openbare basisscholen in Breda, uitgaande van de Stichting Markant. In het schooljaar 2010-2011 is de Stichting Markant Onderwijs gestart met de Leonardo-afdeling op de Montessorischool+ Breda voor hoogbegaafde leerlingen. In schooljaar 2013-2014 is gewerkt aan een nieuw curriculum voor de Leonardo-afdeling. De inhoudelijke veranderingen zijn bedoeld om het curriculum te actualiseren en de ervaringen van de eerdere jaren te verwerken. Daarnaast is gezocht naar een manier om inhoudelijk kwalitatief goed onderwijs voor deze doelgroep te bieden, zonder veel extra kosten te genereren. De inhoudelijke curriculumontwikkelingen zijn besproken met een vertegenwoordiging van 'Educate2XL', waarbij de vraag speelde in hoeverre dit curriculum blijft voldoen aan de eisen, verbonden aan de Leonardo-licentie. Men kwam tot de conclusie dat het nieuwe curriculum voor het onderwijs aan hoogbegaafden op de Montessorischool+ Breda in het nieuwe schooljaar niet meer voldoet aan de Leonardo-eisen. Daarmee eindigt de Leonardo-licentie per 1 augustus 2014.

Met ingang van schooljaar 2014-2015 biedt de school het eigen effectieve curriculum voltijd onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen aan. Er zijn vier groepen: een voor leerlingen van 6 en 7 jaar, een voor leerlingen van 8 en 9 jaar, een voor leerlingen van 10 jaar en ouder en een voor leerlingen van 9, 10 jaar en ouder. De groepen bestaan uit ongeveer 23 leerlingen. Aanmelden voor dit voltijd onderwijs voor hoogbegaafden wordt gedaan door de ouders of vertegenwoordigers van de leerling en niet door de school van herkomst.

Opgemerkt wordt dat de leerling een TIQ van minimaal 130 moet hebben om voor plaatsing in aanmerking te komen. Om dit vast te stellen is een intelligentieonderzoek (meestal de WiSC III) nodig dat door een GZ-psycholoog is uitgevoerd. Het onderzoeksrapport wordt door de ouders/verzorgers beschikbaar gesteld zodra de toelatingsprocedure wordt gestart.

Ook de gegevens van de schoolgeschiedenis van de leerling zijn nodig om een goed beeld te vormen. De toelatingscommissie maakt op basis van deze gegevens een inschatting of de leerling kan profiteren van het op deze afdeling aangeboden onderwijs. Zo nodig wordt aanvullende informatie gevraagd. Indien bij de leerling behalve hoogbegaafdheid ook dyslectie/ODD/ADHD/PDD-NOS/ADD/Asperger etc. is vastgesteld, kan worden deelgenomen aan dit onderwijs voor hoogbegaafden, tenzij de mate van de handicap het leerproces van de groep belemmert of de leerling leerbehoeften heeft die het curriculum niet biedt.

---

⁷ Adviesbureau voor hoogbegaafde kinderen basisonderwijs, Holtgesbroek 14-03, 6546 PH Nijmegen. Telefoon: 024-8459216. Mobiel: 06-11720730.

Anders dan vaak wordt gedacht, gaat leren voor veel hoogbegaafde kinderen niet vanzelf. Door de problemen die zij op school ervaren, ontstaan vaak psychosociale problemen. Wetenschappelijk onderzoek door het Centrum Begaafdheidsonderzoek (CBO) en het instituut voor Toegepaste Sociologie (ITS), heeft aangetoond dat aangepast onderwijs deze kinderen een oplossing kan bieden. Markant Onderwijs biedt dit aangepaste onderwijs in de vorm van voltijd onderwijs voor hoogbegaafden. De klassen voor HB-leerlingen zijn integraal onderdeel van de Montessorischool. Periodiek wordt beoordeeld of de leerling profiteert van het onderwijs dat wordt aangeboden op de afdeling voltijd onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen. Voor meer informatie zie: <http://www.montessorischoolbreda.nl>.

SLO Informatiepunt Onderwijs & Talentontwikkeling, met regionale talentnetwerken, geeft informatie over verschillende thema's, onderwijs, werkgroepen, scholen, professionals, instanties en FAQ rond hoogbegaafdheid. Zie: <http://talentstimuleren.nl/home>.

Informatie over de conferentie Passend onderwijs en hoogbegaafdheid in november 2014 staat op <http://talentstimuleren.nl/kalender/congres/1/programma/ronde/1> en de workshopinformatie (diverse presentaties in pdf) kan gedownload worden via <http://talentstimuleren.nl/kalender/congres/1/media>.

Het Centrum voor begaafdheidsonderzoek (CBO) van de Radbouduniversiteit te Nijmegen is een instituut met veel kennis over hoogbegaafdheid. Ouders komen onder meer bij het CBO als er problemen met hun kind zijn in het onderwijs en een second opinion gewenst is wat betreft de diagnose van eerdere onderzoekers/behandelaars. Zie voor meer informatie: <http://www.ru.nl/its/cbo>

NOVILO BV

Novilo begeleidt basis- en middelbare scholen, leerkrachten, begeleiders en ouders in het creëren van een plek voor getalenteerde en hoogbegaafde leerlingen. Hierbij staat het welzijn van de leerlingen op de eerste plaats. De ervaring leert dat cognitief getalenteerde kinderen vaak vastlopen in de maatschappij. Ze komen niet altijd volledig tot hun recht en zitten niet goed in hun vel. Soms zelfs tot aan het (suïcidaal) depressieve aan toe. Ze hebben een negatief beeld van zichzelf, het onderwijs en hun plaats in de maatschappij. Novilo heeft een maatschappij voor ogen waarin cognitief getalenteerde kinderen begeleid worden om optimaal tot hun recht komen.

Novilo houdt zich bezig met (cognitief) talentonderwijs en verzorgt bovendien diverse opleidingen tot talentbegeleider en een opleiding tot tutor/mentor voortgezet onderwijs.

Voor meer informatie over scholen en partners waarmee Novilo samenwerkt zie: www.novilo.nl.

Landelijk Informatie Centrum Hoogbegaafdheid (LICH)

Het Landelijk Informatie Centrum Hoogbegaafdheid biedt, ter ondersteuning van de begeleiding van hoogbegaafde kinderen, cursussen, workshops en studiedagen aan. Deze educatievormen bieden scholen de benodigde kennis en vaardigheden om hoogbegaafde kinderen optimaal te begeleiden.

Voor meer informatie zie: <http://www.lich.nl>.

Hoogbegaafdheid in zicht

'Hoogbegaafdheid in zicht' is een website die een bijdrage wil leveren aan de (h)erkenning van (hoog)begaafde kinderen. De website bevat informatie over kenmerken die kunnen duiden op (hoog)begaafdheid, over wetenschappelijke inzichten op het gebied van (hoog)begaafdheid en over de wijze waarop de vertaalslag kan worden gemaakt naar begeleiding en onderwijs dat aansluit bij hun mogelijkheden en behoeften.

Doel hiervan is om vanuit onderbouwde inzichten ondersteuning te bieden om te komen tot praktische handreikingen die bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen met uitzonderlijk talent. Deze kinderen hebben een begripvolle en stimulerende omgeving nodig, waarin blijvend ruimte wordt gecreëerd voor een evenwichtige ontwikkeling op cognitief, sociaal én emotioneel gebied. (Hoog)begaafde kinderen hebben veel potentieel, maar komen er niet altijd vanzelf. Herkenning, erkenning en positieve

stimulering zijn daarom belangrijk om optimale ontwikkelingskansen mogelijk te maken. De website bevat een aantal gratis tools die gedownload kunnen worden.

Zie <http://www.hoogbegaafdheid-in-zicht.nl>.

Feniks Talent BV

Het doel van Feniks is het begeleiden van alle cognitief getalenteerde leerlingen van 4 t/m 22 jaar die uit (dreigen te) vallen uit het reguliere schoolsysteem naar een toekomst waar ze goed in hun vel zitten en goed tot hun recht komen in een landelijk dekkend netwerk. Hiervoor biedt Feniks onder meer diverse vormen van onderwijsbegeleiding (hiatenoplossing, ambulante begeleiding van twice exceptionals) als ook zorg (psycho-educatie, psychologische zorg en dag-/nachtopvang). Vooral nog richt Feniks zich op het derde onderdeel; begeleiding (executieve functietraining, mindshift, talentontdekking, projectbegeleiding en zelfstandigheid). In de toekomst zou ook begeleid wonen een optie kunnen zijn. Voor meer informatie zie: <http://www.fenikstalent.nl>.

Samenwerkingsverband Plein 013 in Tilburg

Plein 013 is het samenwerkingsverband van alle scholen voor primair onderwijs in de regio Tilburg. Het samenwerkingsverband Plein 013 bestaat uit 81 basisscholen, 4 speciale basisscholen en 5 scholen voor speciaal onderwijs.

Het Samenwerkingsverband Plein 013 (samenwerkingsverband PO 30-04) ziet het als haar opdracht dat alle leerlingen binnen haar samenwerkingsverband passend primair onderwijs kunnen volgen. Zij is van mening dat zij niet uitsluitend dient te ondersteunen bij het bieden van passend onderwijs aan leerlingen met beperkingen, maar ook bij het bieden van passend onderwijs aan meer- en hoogbegaafde leerlingen. Uitgangspunt voor de ondersteuning door Samenwerkingsverband Plein 013 is dat het onderwijsaanbod van iedere school zo breed mogelijk is (of wordt), zodat de school voor meer leerlingen een passend onderwijsaanbod kan bieden.

Talent in Beeld is een project van SWV Plein 013 waarmee het onderwijs aan excellente leerlingen wordt verbeterd. Het onderwijs dat aandacht geeft aan kinderen die aan de benedenkant uitvallen is al ver op orde. Het onderwijs voor excellente leerlingen is echter nog volop in ontwikkeling. Alle schoolbesturen voor het primair onderwijs in Tilburg nemen deel aan het project. Het project is er vooral op gericht dat scholen meer aandacht krijgen voor excellente leerlingen en daar hun onderwijs beter op afstemmen. Talent in Beeld is dus vooral gericht op de vaardigheden van leraren en de scholen.

Talent in Beeld heeft de volgende doelen:

- Bevorderen dat excellente kinderen op basisscholen uitzonderlijke cognitieve presentaties leveren bij taal, rekenen en andere vakken binnen de kerndoelen.
- Bevorderen van een cultuur in de klas en in de school waarin excellente prestaties gewaardeerd worden en waarin excellente presteerders zich goed voelen.
- Bevorderen dat cognitief excellente leerlingen als hefboom werken om de talenten van alle leerlingen op een hoger niveau te krijgen.
- Ontwikkelen van sociale vaardigheden bij de betreffende leerlingen waardoor ratio en emotie meer in balans komen.
- Een goed overzicht krijgen van alle ontwikkelingen op het gebied van excellentie en de aangeboden activiteiten in de regio Tilburg en deze bereikbaar maken voor alle basisscholen.

Onder leiding van een orthopedagoog, gespecialiseerd in hoogbegaafdheid, voert het SWV Plein 013 de volgende programma's voor hoogbegaafde leerlingen uit:

- *Het Steunpunt Hoogbegaafde Leerlingen*
Vanuit dit Steunpunt werkt een team van consultants hoogbegaafdheid. De scholen kunnen hulp en adviezen van deze consultants op een eenvoudige wijze inroepen, waarop de consultants direct in overleg met de school (en ouders) treden.
Iedere school kan per leerling voor maximaal 8 uur de hulp van een consultant inroepen. Het SWV Plein 013 bekostigt deze diensten uit het daarvoor gereserveerde budget.
Het SWV Plein 013 wil de drempel voor de scholen zo laag mogelijk houden om hulp in te roepen voor hoogbegaafde leerlingen over wie de school een begeleidingsvraag heeft.
- *Intermezzo, de Orthopedagogische Plusklas*
Het SWV Plein 013 heeft dit schooljaar 3 Intermezzogroepen verspreid over haar regio. Deze groepen zijn op woensdagochtend. Meerbegaafde leerlingen van 6 tot 12 jaar kunnen op verzoek van hun school en op advies van de consultant hoogbegaafdheid in aanmerking komen voor plaatsing in een Intermezzogroep.
Binnen Intermezzo wordt ook gezocht naar antwoorden op specifieke hulpvragen van de school/de leerling (bijvoorbeeld vragen met betrekking tot de taak- en werkhouding van de leerling).
Het SWV Plein 013 is van mening dat het voor de ontwikkeling van de hoogbegaafde leerlingen van belang is dat zij kunnen omgaan met 'gelijkgestemden'.
De leerlingen die op woensdag naar Intermezzo gaan blijven ingeschreven bij de basisschool waar zij de overige vier dagen onderwijs volgen. De kosten voor Intermezzo worden gedragen door de basisscholen. Een leerling wordt voor de duur van één schooljaar tot een Intermezzoklas toegelaten. Aan het eind van het schooljaar wordt in overleg met de ouders, de school, de Intermezzoleerkracht en de consultant besloten of het wenselijk is dat de leerling nog een schooljaar langer gebruik maakt van Intermezzo.
- *Talent, voltijd onderwijs voor hoogbegaafden*
Het SWV Plein 013 heeft dit schooljaar twee *Talentklassen* verspreid over twee onderwijslocaties waar hoogbegaafde leerlingen vanaf 8 jaar tot en met 12 jaar voltijd onderwijs voor hoogbegaafden volgen. In Talent wordt hoogbegaafde leerlingen een omgeving aangeboden die recht doet aan hun talenten en hen beter in staat stelt hun talenten te benutten in hun groei naar excellentie. Het betreft hoogbegaafde leerlingen die elders onvoldoende uitdaging of ondersteuning ondervinden om hun talenten adequaat te benutten. De omgeving van Talent is gericht op leerlingen die baat hebben bij een leeromgeving die prikkelt, uitdaagt en ruimte geeft voor eigen niveau en tempo. Talent is daarmee een niet voor de hand liggende omgeving voor leerlingen met een gedragsstoornis.
Het aanbod van leerlijnen op basis van ontwikkelingsperspectief:
  - Compacten, versnellen en verrijken van basisstof.
  - Sociale vaardigheden trainen en volgen.
  - Topdown leren.
  - Veel ruimte voor veelzijdige ontwikkeling door middel van thematisch, zelfstandig werken, leren leren en leren ondernemen.
  - Verhogen van motivatie en competentie staan centraal.
  - Aanvullende vakken: science, Spaans, schaken, informatica en wiskunde, filosoferen.

De procedure voor plaatsing in een talentklas is als volgt: basisschool en ouders melden gezamenlijk een hoogbegaafde leerling aan bij Plein 013 met het verzoek om plaatsing in een Talentklas. Hiertoe is een aanmeldingsformulier beschikbaar op de website van Plein 013. Aanmelding vindt plaats in de maand maart en toewijzing in de maand april. Tussentijdse aanmeldingen worden per individu bekeken, mits er nog plaats is in een Talentklas. Na toekenning door Plein 013 bevestigt Plein 013 de toelating aan basisschool en ouders.

Een leerling wordt voor een jaar toegelaten in een van de Talentgroepen. Na dat jaar wordt bezien of deelname gewenst of noodzakelijk is. Het Steunpunt Hoogbegaafde Leerlingen wordt door Plein 013 geraadpleegd voor advies. Plein 013 neemt het besluit over toelating.

De leerling blijft ingeschreven op de basisschool van herkomst die de wettelijke verantwoordelijkheid blijft dragen. De basisschool betaalt een vaste bijdrage van € 7.400,- per leerling per jaar; de ouders dragen zorg voor vervoer.

Het Samenwerkingsverband Plein 013 verwacht dat bij het toenemen van de expertise van de scholen op het terrein van hoogbegaafdheid, scholen steeds beter in staat zullen zijn om tegemoet te komen aan de onderwijsbehoeften van hoogbegaafde leerlingen. Gezien wordt dat steeds meer scholen zelf of samen met andere scholen een plusklas formeren.

Het Samenwerkingsverband Plein 013 wil door haar initiatieven de expertise omtrent hoogbegaafdheid op de scholen vergroten en aan de andere kant een vangnet creëren voor leerlingen van scholen die nog bezig zijn met het ontwikkelen van de expertise op het terrein van hoogbegaafdheid, en die daardoor nog niet tegemoet kunnen komen aan de onderwijsbehoeften van de hoogbegaafde leerling.

Meer informatie bij Maartje van den Brand, Coördinator Talent in Beeld, m.vd.brand@plein013.nl
Telefoon 013-21 00 135, aanwezig op donderdag en vrijdag.
<http://www.plein013.nl/projecten-en-voorzieningen/>

School aan Zet

School aan Zet is een landelijk onderwijsprogramma waar ruim 3.000 scholen uit het primair, voortgezet en speciaal onderwijs aan meedoen. Deze scholen willen een lerende organisatie worden: een school die in staat is zijn onderwijskwaliteit te verhogen door zichzelf continu te verbeteren en alle medewerkers hierbij te betrekken. School aan Zet versterkt scholen in hun ontwikkeling naar een lerende organisatie door samen met hen te reflecteren tijdens gesprekken, hen te inspireren met goede voorbeelden en medewerkers binnen en tussen scholen met elkaar te verbinden. Belangrijke thema's zijn onder meer excellentie en hoogbegaafdheid.

Zie voor meer informatie: <http://www.schoolaanzet.nl/home/> en

http://www.schoolaanzet.nl/uploads/tx_sazcontent/Handreiking_Samen_werken_aan_een_doorgaande_lijn_voor_hoog_begaafde_en_excellente_leerlingen.pdf.

Overige organisaties gericht op hoogbegaafde leerlingen

- De PONTE-organisatie in Capelle aan den IJssel, opgericht in 1989, houdt zich bezig met onderzoek en begeleiding van hoogbegaafde kinderen. Zie: <http://www.hoogbegaafd.nu/wie-is-ponte.html>.
- 'deDNKRS-gelukkig hoogbegaafd' is een maatschap in Amstelveen die een bijdrage wil leveren aan de ontwikkeling van talent bij hoogbegaafde kinderen en volwassenen middels advies, coaching en scholing aan hoogbegaafden zelf, maar ook aan hun omgeving, zoals ouders, leerkrachten, leidinggevenden en andere betrokkenen. deDNKRS biedt onder meer verrijkingsklassen (plusklas), workshops, coaching en begeleiding voor hoogbegaafde kinderen en jongeren. Voor basisscholen hebben zij een gevarieerd aanbod op het gebied van hoogbegaafdheid, van teamtrainingen en ambulante begeleiding tot (beleids)advisering. Zij zijn gespecialiseerd in Montessorionderwijs en andere vormen van vernieuwingsonderwijs. Zie: <http://www.dednkrs.nl/>.

4.3 Praktijkvoorbeelden

In onderstaande paragraaf enkele voorbeelden uit de praktijk van de onderwijsconsulenten (OC):

Anton

Anton is gestart op VWO 1, daarna moest hij de overstap maken naar HAVO 2 en vervolgens moest hij naar VMBO-tl 3. Daar is hij vastgelopen. Aan het eind van het schooljaar 2013-2014 waarin Anton VMBO-tl 3 volgde, riepen de ouders de hulp van een OC in omdat Anton van school moest (de school voelde zich handelingsverlegen). Anton had een indicatie voor speciaal onderwijs cluster 4. Op advies van de OC is hij met spoed aangemeld voor het VSO om zo in aanmerking te kunnen komen voor de overgangsregeling passend onderwijs.

De OC adviseerde Anton, die sterk van mening was dat hij geen stoornis in het spectrum van autisme had, zich te laten onderzoeken. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat er geen sprake was van de eerder, op zijn zesde jaar gestelde diagnose autisme. Deze diagnose was door hulpverleners en scholen steeds overgenomen, immers 'eens autist, altijd autist'.

De gedragsproblemen die Anton als zesjarige vertoonde werden veroorzaakt doordat hij lange tijd slecht hoorde. Anton is hoogbegaafd, maar heeft wel een leerachterstand. Bovendien heeft hij inmiddels ook behoorlijke problemen ontwikkeld, hij is sterk zelfbepalend en dat maakt het voor school ook lastig.

Het VSO was bereid om Anton voorwaardelijk toe te laten tot HAVO 4 (hij was ingedeeld bij VMBO-tl, ondanks dat hij niet bevorderd was naar VMBO-tl).

Anton heeft veel schade opgelopen door de gang van zaken en heeft daar behandeling voor nodig. Hiertoe wordt hij 'voorzichtig' uitgenodigd.

Na de herfstvakantie 2014 vroeg het VSO zich af of hij niet terug moest naar HAVO 3 in verband met 'kennisgaten'. Anton wilde dit niet en zijn ouders steunden hem hierin (de sfeer van drie HAVO op deze school is veel kinderlijker en is op een andere locatie). Bovendien heeft Anton een goed contact met de huidige klasseleraar. In uitvoerig overleg tussen de school, de ouders, de behandelaar en de OC is afgesproken dat Anton gedurende het schooljaar 2014-2015 onderwijs zal volgen in HAVO 4. Gedurende het schooljaar wordt tijdens vaste evaluatiemomenten en eventueel extra ingeplande momenten vastgesteld welk arrangement in schooljaar 2015-2016 geboden kan worden en welk traject hierin gevolgd gaat worden. Anton is het hiermee eens. De persoonlijke ontwikkeling van Anton zet zich door. Hij komt elke dag op tijd op school (maakt zijn onderwijsuren), heeft plezier in het contact met de leerkracht en de klasgenoten en weet dit alles vast te houden.

Ivo

Ivo is 14 jaar en zit in de tweede brugklas VWO/HAVO. Hij is hoogbegaafd en loopt helemaal vast op school; hij wordt gepest en weet zich totaal niet begrepen. Voor de vakken wiskunde, Nederlands en Duits staat hij er slecht voor terwijl hij de stof wel beheerst. De stof van natuurkunde beheerst hij volgens zijn vader (die natuurkunde studeerde) volledig, maar hij volgt bij het oplossen van vraagstukken een volstrekt eigen redenering. Dit doet hij ook bij proefwerken; op enig moment blokkeert hij en dan staart hij een half uur voor zich uit en krijgt een 1 'voor de moeite'.

De school was handelingsverlegen; er werd eind schooljaar 2012-2013 een indicatie speciaal onderwijs cluster 4 aangevraagd (waardoor er meer begeleiding mogelijk zou zijn) nadat een GZ-psycholoog verklaarde dat *het gedrag van Ivo door hem geclassificeerd werd als gedrag dat verklaard kan worden vanuit een stoornis in het spectrum van autisme*. De school stelde toen: *wij zijn niet toegerust voor leerlingen met stoornissen in het spectrum van autisme*.

De ouders riepen op advies van het REC de hulp in van een OC. De OC adviseerde de ouders om voor hun zoon het Centrum Begaafdheid Onderzoek (CBO) in Nijmegen of een GZ-psycholoog met grote ervaring op het gebied van hoogbegaafdheid en autisme te consulteren. Vanwege de wachttijd bij het CBO kozen de ouders voor de GZ-psycholoog. De GZ-psycholoog stelde vast dat Ivo zeer depressief was en de grip op zijn leven uit zijn handen voelde glijden. Er is een behandeling voor depressiviteit gestart. Ivo wil op zijn school blijven en voert mee de regie op zijn onderwijs. Afgesproken is dat Ivo voorlopig voor wiskunde, Nederlands en Duits parallel aan de lessen van zijn klas individuele begeleiding krijgt. Ook de toetsen worden binnen deze individuele begeleiding afgenomen. Bij natuurkunde wordt er op ingezet om te gaan begrijpen hoe het 'werkt' dat Ivo bij de proefwerken helemaal vastloopt (oefenproefwerken en overleg met GZ-psycholoog).

In het schooljaar 2014-2015 wilde IVO toch op een andere school een nieuwe start maken. Op zijn nieuwe school, waar hij ook bij enkele vrienden van hem in de klas zit, krijgt IVO ook individuele begeleiding. Het gaat goed met de ontwikkeling van IVO.

Bas

Bas, 14 jaar oud, loopt vast in het eerste jaar VO (VWO) waar hij ernstig gepest wordt door klasgenoten. Hij is diepongelukkig en heeft nauwelijks vrienden. Door een GGZ-instelling werd vastgesteld dat Bas een stoornis had in het spectrum van autisme. Bas werd geplaatst in een autiklas van een school voor regulier voortgezet onderwijs. Ook daar liep hij vast. Een andere GZ-psycholoog, gespecialiseerd in hoogbegaafdheid, verklaarde het gedrag van Bas vanuit een forse depressie ten gevolge van het niet begrepen worden als hoogbegaafde en het gepest worden.

In het schooljaar 2013-2014 bleef Bas leerling van de school voor voortgezet onderwijs. Op advies van de behandelend GZ-psycholoog kocht de school voor Bas een volledig onderwijspakket in bij de Wereldschool (uit LGF-middelen en de middelen ambulante begeleiding). De ouders kochten voor hun zoon per week een aantal uren huiswerkbegeleiding in bij een centrum voor huiswerkbegeleiding. Bas maakt goede vorderingen (de leerstof is voor hem nu helemaal geen probleem) en hij heeft binnen het centrum voor huiswerkbegeleiding weer enig contact met leeftijdgenoten. Zijn zelfvertrouwen neemt duidelijk toe, hij weet zich nu gehoord en verstaan; de resultaten van de trauma-behandeling zijn duidelijk te zien. In het schooljaar 2014-2015, stroomt hij (stap voor stap, in zijn geval vak voor vak) weer in op een school voor regulier voortgezet onderwijs met expertise op het terrein van hoogbegaafdheid. De Toelaatbaarheids- en AdviesCommissie (TAC) van het SWV heeft de school voor het schooljaar 2014-2015 middelen toegezegd die nodig zijn om Bas deels onderwijs te laten volgen via de Wereldschool en om hem gelijktijdig weer te laten ingroeien in het regulier voortgezet onderwijs.

Peter

Peter, 14 jaar oud, is hoogbegaafd en hoogsensitief met een stoornis in spectrum van autisme. Binnen het regulier voortgezet onderwijs redt hij het, mits hij intellectueel voldoende wordt uitgedaagd en mits hij zich gewaardeerd weet (hij wordt ook behandeld om weerbaarder te worden).

Peter was in het schooljaar 2012-2013 leerling VSO HAVO, maar verveelde zich daar. Hij zat steeds naar buiten te kijken en deed weinig aan zijn schoolwerk. De school verklaarde zijn gedrag uitsluitend op basis van de eerder vastgestelde stoornis in het spectrum van autisme en niet op basis van het feit dat Peter intellectueel sterk werd ondergestimuleerd. De ouders riepen de hulp van Onderwijsconsulenten in omdat het hen niet lukte hun zoon te plaatsen op VWO 2 in het regulier onderwijs. Uiteindelijk was een reguliere VO-school bereid om Peter toe te laten in VWO 2. Het betreffende REC stemde er mee in dat de psycholoog die Peter al langer begeleidde, ambulant begeleider van Peter werd binnen deze school.

Aan het einde van schooljaar 2013-2014 werd opnieuw de hulp van de OC ingeroepen. Inmiddels dreigde Peter met de vakken waarvan hij de leraar als boos, streng of niet aardig ervoer vast te lopen. Peter krijgt het onvoldoende voor elkaar om zich voor die vakken in te zetten; hij haalde slechte punten

enz. Zo was de leraar levensbeschouwing in de beleving van Peter aanvankelijk niet aardig voor hem. De behandelaar van Peter sprak met deze leraar en legde hem uit dat Peter zich niet echt gewaardeerd voelde door hem en dat Peter daardoor gehinderd werd om zich voor levensbeschouwing in te zetten. De leraar had een goed gesprek met Peter en Peter werd enthousiast over levensbeschouwing en haalde hoge punten. De docenten van twee andere vakken die naar de beleving van Peter niet aardig voor hem waren en bij wie Peter slechte punten haalde, hielden het contact met de psycholoog af; ook de school merkte de psycholoog aan als 'externe deskundige' die uitsluitend toegang had tot de zorgcoördinator. Nadat de onderwijsconsulent opnieuw duidelijk had gemaakt dat de psycholoog ook in opdracht van het REC werkte als ambulante begeleider, stelde de school haar deuren voor de inbreng van de psycholoog (verder) open. Peter is inmiddels over naar VWO 3 en de psycholoog wordt ook het schooljaar 2014-2015 betaald en erkend als ambulante begeleider.

Timo

Timo is een hoogbegaafde jongen van 9 jaar. Op zijn oude school kreeg hij niet de begeleiding die hij nodig had, wat resulteerde in gedragsproblemen. Timo verveelde zich, maar ook vele gesprekken van de ouders met school leidden niet tot een oplossing.

De ouders van Timo lieten hun zoon psychologisch onderzoeken. De onderzoeker stelde bij Timo hoogbegaafdheid vast en adviseerde zijn ouders hun zoon te plaatsen op een school die voltijd hoogbegaafden onderwijs aanbiedt. Timo was daar onder meer op aangewezen vanwege zijn perfectionisme. Hierop zijn de ouders op zoek gegaan naar ander onderwijs en zij hebben dat gevonden in een Montessori-plusschool in een andere gemeente. Hier zit hij op de speciale hoogbegaafdheidsafdeling (voorheen Leonardo).

Het probleem is dat de gemeente het leerlingenvervoer van Timo niet voor haar rekening wil nemen. De gemeente is van mening dat de lokale basisschool aan Timo passend onderwijs kan bieden. Ook het SWV deelt deze mening. Dit SWV vat onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen op als een kwaliteit binnen de basisondersteuning. Dit betekent volgens het SWV dat zij geen enkele specifieke voorziening heeft aangewezen en er dus vanuit een overeenkomst tussen gemeenten en SWV geen aanspraak gemaakt kan worden op passend leerlingenvervoer.

Als het vervoer niet geregeld wordt moeten de ouders weer op zoek naar ander onderwijs. De ouders vragen advies van de onderwijsconsulent om te kijken of de huidige school inderdaad de enige juiste plek is, zodat zij het advies kunnen aandragen in de aanvraag leerlingenvervoer. Het zusje van Timo is om dezelfde reden aangemeld.

De staatssecretaris onderscheidt drie niveaus voor ondersteuning van hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs. Het SWV noemt in haar reactie aan de onderwijsconsulent echter niet de lichte vorm van extra ondersteuning als plusklas en groepen voor hoogbegaafde leerlingen. Algemene vraag is: wat doet SWV specifiek met de gelden die ook bestemd zijn voor onderwijs van hoogbegaafde leerlingen? Er zijn leerlingen die aangewezen zijn op specifieke groepen voor hoogbegaafden. Het mag niet zo zijn dat leerlingen die aangewezen zijn op voltijd onderwijs voor hoogbegaafden moeten wachten (en vastlopen) binnen het basisonderwijs voordat zij passend onderwijs krijgen. Inmiddels roepen meerdere ouders van hoogbegaafde kinderen in het PO de hulp in van een OC omdat de gemeente geen leerlingenvervoer beschikbaar stelt naar een school die voltijd onderwijs voor hoogbegaafden aanbiedt. Er zijn echter ook gemeenten die dit leerlingenvervoer wel beschikbaar stellen. In bovenstaand geval is passend onderwijs beschikbaar in een andere gemeente, maar wordt geen leerlingenvervoer vergoed.

Inmiddels heeft de bezwarencommissie van de betreffende gemeente het bezwaar van de ouders van twee hoogbegaafde kinderen tegen het besluit van de gemeente om aan hun kinderen geen leerlingenvervoer toe te kennen, gegrond verklaard.

5. Nabeschuwing

De laatste tijd is er een toenemende aandacht voor hoogbegaafdheid bij steeds meer scholen⁸. Sommige scholen hanteren het zelfs als een (statusverhogend) marketing instrument, uitgevers storten zich op de markt van specifieke leermiddelen, tv-programma's besteden er aandacht aan, de verenigingen voor hoogbegaafde kinderen (en hun ouders) floreren als nooit te voren en het is zelfs mogelijk om je kind naar een speciaal vakantiekamp voor hoogbegaafden te laten gaan. Naast alle aandacht voor hoogbegaafdheid schuilt echter een groot probleem onder de oppervlakte. In de beeldvorming, zoals deze zich in het algemeen heeft ontwikkeld, kan een kind dat hoogbegaafd is, toch eigenlijk niet in de problemen komen?! Het is immers zo slim en heeft toch zo veel talent?

Met heel veel hoogbegaafde leerlingen gaat het goed, maar er is een aanzienlijke groep hoogbegaafde leerlingen die wel degelijk in de problemen komt.

Het gedrag van deze kinderen wordt vaak niet begrepen: niet kunnen stilzitten wordt verstaan als ADHD-gedrag, hun eeuwig doorvragen wordt gezien als zeuren of als het ondermijnen van autoriteit, hun verbeeldingskracht wordt gezien als gebrek aan realiteitszin, hun passie wordt gezien als obsessief gedrag of het syndroom van Asperger, hun sterke emoties worden gezien als kinderachtig en hun creatieve eigenzinnigheid als tegendraads. Hoogbegaafde kinderen maken vaak een heel eigen ontwikkeling door die anders is (Josh Moll).

Gevolg is dat deze kinderen vaak (en soms onterecht) een psychiatrische diagnose krijgen en de aandacht alleen gericht wordt op behandeling en niet op de hoogbegaafdheid (zie par. 2.5). Niet zelden leidt dit uiteindelijk tot thuiszitten.

De staatssecretaris geeft in zijn beleid wat betreft het onderwijs voor hoogbegaafden binnen passend onderwijs duidelijk het volgende aan:

- Basisondersteuning die elke reguliere school in een samenwerkingsverband moet kunnen bieden (verrijking, versnelling en compacten). Dit is voor veel scholen nog een ontwikkeltraject.
- Lichtere vormen van extra ondersteuning en specifieke voorzieningen voor hoogbegaafde leerlingen. Het gaat dan om plusklassen of plusgroepen waar een gespecialiseerde leerkracht het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen verzorgt. Daarnaast kan het ook gaan om de inrichting van een steunpunt hoogbegaafde leerlingen.
- (Voortgezet) speciaal onderwijs.

De staatssecretaris stelt ondersteuning en middelen beschikbaar aan samenwerkingsverbanden en scholen om het onderwijs voor hoogbegaafden (verder) vorm te geven. Echter, in veel ondersteuningsplannen van SWV staat niet vermeld wat het beleid is ten aanzien van het onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen!

Uit het project blijkt dat hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs vaak óf voldoende bediend kunnen worden binnen de basisschool zelf (de school is in staat onderwijs op niveau van hoogbegaafden te bieden), óf kunnen deelnemen aan een plusklas (vaak een dagdeel per week en niet voor alle leerjaren).

---

⁸ Zie bijlage 4.

Voltijd onderwijs voor hoogbegaafden zoals op de beschreven Montessorischool+ in Breda en door Plein 013 wordt weliswaar op meerdere plaatsen aangeboden, maar is zeker nog geen algemeen beschikbare en bereikbare vorm van primair onderwijs. Sommige van deze scholen vragen in tegenstelling tot de Montessorischool+ Breda en Plein 013 een (forse) eigen bijdrage van de ouders van hun leerlingen.

In het kader van dit project is ook nagegaan of er inmiddels algemeen aanvaarde criteria zijn op grond waarvan een leerling in het primair onderwijs aangewezen is op voltijd onderwijs voor hoogbegaafden. Wij hebben die criteria niet kunnen vinden.

Hoogbegaafde leerlingen lopen soms vast in het voortgezet onderwijs, ze worden niet begrepen, er is onvoldoende kennis over de ontwikkeling van hoogbegaafden of er is sprake van misdiagnose. Er is geen passend aanbod dat ingaat op de specifieke behoeften van hoogbegaafde leerlingen. Gevolg is dat de leerlingen gedemotiveerd raken, gaan onderpresteren of zelfs gaan afhaken en gezien worden als leerlingen met psychiatrische of gedragsproblematiek.

De SWV'en hebben nog lang niet allemaal een beleid voor een passend onderwijsaanbod voor hoogbegaafde leerlingen. Inmiddels krijgen de SWV'en extra geld van de overheid om het aanbod voor deze leerlingen aan te passen. Excelleren mag weer, de overheid wil een cultuur creëren waarin prestaties gewaardeerd worden. Hiermee hoopt men tevens gedragsproblemen bij hoogbegaafde leerlingen te voorkomen. Zie de Kamerbrief passend onderwijs en hoogbegaafdheid:
[Download 'Kamerbrief passend onderwijs en hoogbegaafdheid'PDF document | 3 pagina's | 39 kB](#)
[Kamerstuk: Kamerbrief | 23-04-2014](#)

Bijlage 1 - Kenmerken van (hoog)begaafdheid

Wanneer veel van onderstaande kenmerken worden waargenomen bij een kind, is dit een indicatie dat er sprake kan zijn van (hoog)begaafdheid (bron: SLO).

Het kind...

- heeft een scherp observatievermogen, ziet/hoort veel en genuanceerd, heeft oog voor details;
- is in veel onderwerpen geïnteresseerd en/of weet veel over één of meer specifieke onderwerpen, vraagt door en wil het écht begrijpen;
- is snel van begrip en denkt zelf verder door, begrijpt of ontdekt iets al voordat het is uitgelegd;
- brengt wat hij/zij eerder heeft gezien, gedaan of geleerd snel en gemakkelijk in verband met nieuwe kennis/situaties;
- ontwikkelt theorieën/ideeën om te begrijpen hoe iets werkt, zoekt naar verklaringen;
- is intensief bezig met activiteiten en onderwerpen, waartoe hij/zij zich voelt aangesproken;
- werkt enthousiast voor passies, is gedreven om (eigen) gestelde doelen te bereiken;
- is initiatiefrijk en ondernemend, heeft veel energie, houdt zich veel bezig met verschillende (buitenschoolse) activiteiten;
- is creatief/vindingrijk, komt met ongebruikelijke, originele vragen of oplossingen en legt brede verbanden, die niet direct voor de hand liggen;
- maakt grote denksprongen, ziet vanuit verschillende invalshoeken diverse mogelijkheden om dingen te combineren, draagt meerdere oplossingen aan;
- staat kritisch tegenover beweringen, neemt niet zomaar iets aan, is opmerkzaam in geval van tegenstrijdigheden;
- is sterk gevoelig voor verwachtingen van anderen, ziet en begrijpt het gezichtspunt van anderen;
- heeft een subtiel, genuanceerd gevoel voor humor, denkt graag door, neemt dingen (bewust) letterlijk;
- houdt van uitdagingen, voelt zich aangetrokken tot moeilijke opdrachten, is bereid risico's te nemen;
- streeft naar perfectie, staat kritisch ten opzichte van zichzelf;
- heeft weinig sturing nodig, wil graag dingen zelf ontdekken of bepalen.

Het is van belang om er van bewust te zijn dat deze kenmerken op (hoog)begaafdheid kunnen duiden en om er alert op te zijn wanneer hier sprake van is bij kinderen. In een omgeving die een beroep doet op deze kenmerken zal dit duidelijk naar boven kunnen komen. Wanneer dit niet het geval is, is de kans groter dat kinderen dit niet meer laten zien. Dat wil dus niet zeggen dat er geen sprake kan zijn van (hoog)begaafdheid! Het is dan ook belangrijk om een vermoeden van (hoog)begaafdheid van ouders, leerkrachten of andere betrokkenen altijd serieus te nemen en om dan doelgericht aanvullende informatie te verzamelen. Bron: <http://www.hoogbegaafdheid-in-zicht.nl/>.

Stereotypen en profielen

Er zijn nog steeds veel mensen die bij het woord hoogbegaafdheid denken aan de verstrooide professor met een bril die zijn zondagmiddag het liefst achter een schaakbord spendeert. Dit stereotype bevat natuurlijk wel enige vorm van waarheid, maar ligt ver naast de realiteit. Betts en Neihart hebben een gedetailleerde lijst samengesteld waarin profielen van hoogbegaafde kinderen naar voren komen. Deze lijst schetst een beeld van de verschillende typen hoogbegaafde kinderen:

De succesvolle leerling

Behaalt goede prestaties, vermijdt uitdaging, hecht veel waarde aan beloningen, heeft faalangst en is afhankelijk, wordt als een goede leerling beschouwd.

De uitdagende leerling

Is creatief, verveelt zich snel, is onstabiel, energiek en impulsief, houdt niet van autoriteit, is eerlijk en direct, wordt meestal als een uitdagende leerling beschouwd.

De onderduikende leerling

Wil graag bij de groep horen, is onzeker, kan onderpresteren, heeft een laag zelfbeeld, vermijdt uitdaging en is verlegen, wordt meestal als een rustige leerling beschouwd.

De opstandige leerling

Is gefrustreerd, depressief, heeft een slecht zelfbeeld, denkt onrealistisch, toont afkeer tegen autoriteit, hecht geen waarde aan beloningen, houdt van spanning en uitdaging, is creatief, isolerend, inconsistent, bekritiserend en heeft vele eigen interesses, is vaak problematische leerling.

De dubbel-buitengewone leerling

Is aanstellend, toont intense woede, heeft een slecht zelfbeeld, is gevoelig voor ontmoediging, legt snel verbanden, loopt emotioneel achter, kan zeer goed problemen oplossen, houdt van complexiteit en werkt traag, wordt beschouwd als een 'domme' leerling.

De zelfstandige leerling

Is zelfverzekerd, zelfstandig, optimistisch, ondernemend, probeert veel uit, wil graag leren, heeft een afkeer van beperkingen en grenzen, heeft een hoge motivatie, is redelijk sociaal vaardig, zelfsturend en gedisciplineerd, wordt als een zelfstandige leerling beschouwd.

Bron: <http://talentstimuleren.nl/thema/begaafdheid/profielen-betts-neihart>

Begaafd of hoogbegaafd

Er bestaat nog wel eens verwarring over het verschil tussen begaafdheid en hoogbegaafdheid. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven van begaafde tegenover hoogbegaafde leerlingen:

Begaafd	Hoogbegaafd
Beantwoordt de vragen	Discussieert in detail, is kritisch, bewerkt stellingen
Presteert bovengemiddeld in de klas	Kan bovengemiddeld maar ook gemiddeld of onder het gemiddelde presteren
Hoort bij de top van de groep	Vertoont geen eenduidige prestaties
Luistert met interesse	Laat sterke gevoelens en opinies zien
Leert gemakkelijk	Weet het vaak al
Heeft zes tot acht herhalingen nodig om de stof onder de knie te krijgen	Heeft de stof onder de knie na één tot twee herhalingen
Begrijpt ideeën	Ontwikkelt en bewerkt ideeën
Geniet van leeftijdgenoten	Prefereert vaak ouder gezelschap
Begrijpt de bedoeling of betekenis	Onderzoekt de toepassingen
Maakt zijn werk af	Start projecten
Kopieert nauwkeurig	Creëert nieuwe projecten
Houdt van school	Geniet van leren
Technicus	Uitvinder
Is tevreden over eigen leren en kunnen	Is hoogst zelfkritisch

Enkele websites met informatie over kenmerken van hoogbegaafdheid:

<http://wij-leren.nl/kenmerken-hoogbegaafdheid.php>

<http://www.hoogbegaafd.nu/kenmerken-van-een-hoogbegaafd-kind.html>

<http://talentstimuleren.nl/thema/begaafdheid/hoog-begaafdheid/begaafdheidskenmerken>

<http://www.hoogbegaafdheid-in-zicht.nl/index.php/kenmerken>

http://www.lesmateriaalvoorhoogbegaafden.com/uploads/8/5/8/1/8581288/1_herkennen_van_begaafdheidskenmerken.pdf

<http://www.pienterplus.nl/Hoogbegaafd.html>

<http://www.hoogbegaafdheid.net/hoogbegaafdheid-in-het-juiste-perspectief/verschil-meer-en-hoogbegaafdheid/>

Bijlage 2 - Checklist hoogsensitief kind

Bron: <http://www.hooggevoelig.nl/drupal6/kind-hoogsensitief> (Bij het invullen van deze checklist op de website staat onder de lijst een knop met 'Vertel me de uitslag'.)

Onderstaande checklist is een hulpmiddel om na te gaan of een kind kenmerken heeft van hoogsensitiviteit. De vragen dienen met 'Ja' beantwoord te worden als het in ieder geval enigszins opgaat of gedurende een aanzienlijke periode in het verleden opging. Antwoord met 'Nee' als het niet speciaal of helemaal niet opgaat voor je kind.

Mijn kind...

	Vraag	Ja	Nee
1	Schrikt snel.	☐	☐
2	Heeft last van kleren die kriebelen, naden in sokken of kledingmerkjes tegen zijn/haar huid.	☐	☐
3	Houdt over het algemeen niet van grote verrassingen.	☐	☐
4	Leert meer van een vriendelijke terechtwijzing dan van een strenge straf.	☐	☐
5	Lijkt mijn gedachten te kunnen lezen	☐	☐
6	Gebruikt moeilijke woorden voor zijn/haar leeftijd.	☐	☐
7	Ruikt elk vreemd geurtje.	☐	☐
8	Heeft een scherpzinnig gevoel voor humor.	☐	☐
9	Lijkt zeer intuïtief.	☐	☐
10	Is moeilijk in slaap te krijgen na een opwindende dag.	☐	☐
11	Heeft moeite met grote veranderingen.	☐	☐
12	Wil zich verkleden als zijn/haar kleren nat of zanderig zijn geworden.	☐	☐
13	Stelt veel vragen.	☐	☐
14	Is een perfectionist.	☐	☐
15	Heeft oog voor het verdriet van anderen.	☐	☐
16	Houdt meer van rustige spelletjes.	☐	☐
17	Stelt diepzinnige beschouwende vragen.	☐	☐
18	Is zeer gevoelig voor pijn.	☐	☐
19	Kan slecht tegen een luidruchtige omgeving	☐	☐
20	Heeft oog voor detail (iets dat van plaats is veranderd, een verandering in iemands uiterlijk e.d.).	☐	☐
21	Kijkt eerst of het veilig is alvorens ergens in te gaan klimmen.	☐	☐
22	Presteert het best wanneer er geen vreemden bij zijn.	☐	☐
23	Beleeft dingen intensief.	☐	☐

NB: Psychologen die de emotionele ontwikkeling onderzoeken, kunnen wel vaststellen dat het kind emotioneel zeer gevoelig is, dit leidt evenwel niet tot de diagnose 'hooggevoeligheid'. Bij onderzoeken naar ASS is er ook vaak aandacht voor overprikkeling van zintuigen. Er zijn geen officiële COTAN testen die hooggevoeligheid testen. Er is wel veel praktijkinformatie te vinden over wat overprikkeling op diverse gebieden betekent en wat je daar aan kunt doen. De wetenschappelijkheid hiervan is dun of is er niet. Het zit veel in de coachingsfeer.

Bijlage 3 - Misdiagnose van hoogbegaafde kinderen

Bron: Misdiagnose van hoogbegaafden, Handreikingen voor passende hulp, James T. Webb, Edward R. Amend, Nadia E. Webb, Jean Goerss, 2013; hier een samenvatting door Monique Peijen Leijten. (De paginaverwijzing betreft voornoemd boek.)

Algemeen

Gedragskenmerken die ten grondslag liggen aan misdiagnoses van hoogbegaafde kinderen uit diverse bronnen (pagina 17). De meest relevante sociale, emotionele en gedragskenmerken voor het onderwerp misdiagnose en dubbele diagnose. Gebaseerd op diverse bronnen, die vervolgens foutief geïnterpreteerd kunnen worden als gedragsstoornis.

- Ongewoon grote woordenschat en complexe zinsstructuur voor hun leeftijd;
- Groter begrip voor subtiliteiten van taal;
- Grotere spanningsboog, doorzettingsvermogen;
- Concentratievermogen en sensitiviteit;
- Breed geïnteresseerd;
- Sterk ontwikkelde nieuwsgierigheid en eindeloos vragen stellen;
- Belangstelling voor experimenteren en graag dingen op een andere manier doen;
- Neiging om ideeën of dingen samen te voegen op manieren die ongewoon, niet voor de hand liggend en creatief zijn (divergent denken);
- Basisvaardigheden sneller leren met minder oefening;
- Op kleuterleeftijd grotendeels zichzelf leren lezen en schrijven;
- Mogelijkheid veel informatie te onthouden, ongewoon geheugen;
- Denkbeeldige vriendjes;
- Ongewoon gevoel voor humor;
- Wens mensen en dingen te organiseren, in de eerste plaats door het bedenken van complexe spelletjes.

Regelmatig voorkomende problemen waarvoor hoogbegaafde kinderen worden doorverwezen (pagina 17 en pagina 18)

- Hij is hyperactief en heeft een lage impulscontrole. Ik vraag me af of hij ADD/ADHD heeft?
- Dit kind is te serieus voor haar leeftijd; ze maakt zich voortdurend zorgen over morele, ethische of filosofische vragen. Is ze depressief?
- Hij is altijd met iets bezig, haalt dingen uit elkaar. Waarom kan hij dingen niet met rust laten?
- Voor iemand die zo slim is, heeft hij weinig gezond verstand. Hoe kunnen we hem leren oordelen?
- Ze is een perfectionist; ze eist veel te veel van zichzelf en van anderen.
- Ze slaapt weinig, maar heeft uitzonderlijk levendige dromen, soms zelfs nachtmerries.
- Hij plast in bed en slaapwandelt.
- Ze is zo kieskeurig en gevoelig. Ik heb de merkjes uit haar shirtjes geknipt, en ze klaagt dat ze op school wordt afgeleid door fluorescerende lampen.
- Hij lijkt te emotioneel, hij raakt ontzettend gefrustreerd als hij niet in staat is zijn doelen te bereiken, en krijgt dan geweldige woede-uitbarstingen. We lopen thuis op eieren in de hoop deze uitbarstingen te voorkomen.
- Hij schijnt zijn opdrachten niet te kunnen afmaken of heeft er moeite mee in het juiste spoor te blijven. Zijn kamer en zijn bureau zijn een grote bende. Hij vergeet werk in te leveren waarvan we weten dat hij het heeft afgerond.
- Ze lijkt narcistisch en is alleen maar met zichzelf bezig. Alles draait om haar.
- Hij kan niet goed met leeftijdsgenoten omgaan. Hij wil ze de wet voorschrijven en hij deelt geen interesses met andere kinderen van zijn leeftijd. Hij is liever alleen of met oudere kinderen en volwassenen.
- Ze stelt voortdurend vragen, onderbreekt anderen en pronkt met haar kennis.

- Hij is veel te gevoelig en geobsedeerd door eerlijkheid. Hij is in tranen als hij iets vreselijks ziet in het avondjournaal. Is dit normaal voor een kind van zijn leeftijd?
- De leerkrachten vertellen me dat ze slim is, maar ze wil haar huiswerk niet maken. Ze zou zelfs kunnen blijven zitten, hoewel ze testen goed maakt.
- Ze blijft maar met ons argumenteren en ons bij alles uitdagen. Ze is er altijd op uit ons af te troeven. We weten niet wat we moeten doen.
- Het ontbreekt hem totaal aan sociale vaardigheden en hij leest alleen maar science fictionboeken. Ik maak me zorgen omdat hij geen vrienden heeft, behalve twee oudere jongens in zijn wetenschapsclub. Is er sprake van het syndroom van Asperger?
- Ze is boos en ongeduldig, ze lijkt gewoon asociaal.
- Hij is zo voorlijk in bepaalde gebieden en in andere niet. Zijn handschrift is erg slecht. Zou hij een leerstoornis hebben?
- Ze is een chronische dagdroomster en verliest alles wat we haar geven. Zou ze een of andere geestelijke stoornis hebben?
- Hij is zo chagrijnig, soms zelfs explosief. Alsof hij twee persoonlijkheden heeft. Het ene moment is hij uitbundig; een paar minuten later begint hij boos te schreeuwen. Iemand zei dat hij misschien een bipolaire stoornis heeft.
- Haar leerkracht denkt dat zij ADD/ADHD heeft.
- Door wat ik in tijdschriften gelezen heb, ben ik er zeker van dat mijn kind een bipolaire stoornis of het syndroom van Asperger heeft.

ADD/ADHD

Overeenkomsten tussen ADD/ADHD en hoogbegaafd gedrag (tabel 3 pagina 51)

Gedrag geassocieerd met ADD/ADHD (Barkley, 1990)	Gedrag geassocieerd met hoogbegaafdheid (Webb, 1993)
Kan vrijwel nooit zijn aandacht langdurig ergens bijhouden.	Onoplettendheid, verveling, dagdromen in specifieke situaties
Verminderd doorzettingsvermogen bij taken zonder directe consequenties	Kan moeilijk zijn aandacht houden bij taken die niet relevant lijken
Impulsiviteit, wil direct bevrediging	Oordeelkundig vermogen blijft achter bij intellectueel vermogen
Geen aandacht voor opdrachten die het gedrag in sociale contexten moeten reguleren of afzwakken	Intensiteit kan leiden tot machtsstrijd met autoriteiten
Actiever en rustelozer dan 'normale' kinderen	Bijzonder actief, heeft waarschijnlijk weinig slaap nodig.
Vindt het moeilijk zich aan regels en aanwijzingen te houden	Stelt regels, gewoonten en tradities ter discussie

Onverenigbare of tegenstijdige kenmerken (pagina 64)

Hieronder volgt een lijst van gedragskenmerken die onverenigbaar of tegenstrijdig zijn met de diagnose ADD/ADHD voor een kind met een hoog intellectueel vermogen; of die in ieder geval serieuze vragen zouden moeten oproepen over de nauwkeurigheid van de diagnose ADD/ADHD.

- Problemen verschijnen pas als het kind naar school gaat.
- Toont selectief talent voor taken waarin het geïnteresseerd is en heeft de neiging zich te onttrekken aan taken die niet interessant zijn.
- Kan zich lang concentreren op uitdagende en interessante opdrachten zonder duidelijke en directe beloning.
- Is zich niet bewust van zijn omgeving als de opdracht interessant is.
- Wordt gemakkelijk afgeleid door de omgeving wanneer de opdracht niet interessant is, maar probeert te voorkomen dat anderen worden afgeleid.
- Maakt opzettelijk het werk niet af (vooral schrijfwerk).

- Vage antwoorden zijn over het algemeen correct.
- Onderbrekingen van een gesprek zijn bedoeld om anderen te corrigeren.
- Kan gemakkelijk van de ene interessante activiteit naar een vergelijkbaar interessante activiteit worden geleid.
- Maakt aandachttesten goed en kan gemakkelijk zijn aandacht verplaatsen, mits hij gemotiveerd is.
- Keert snelt terug naar een taak, na te zijn afgeleid of na uitstel.

GEDRAGSSTOORNISSEN

Oppositioneel opstandige gedragsstoornis ODD Onverenigbare of tegenstrijdige kenmerken (pagina 74)

Hieronder volgt een aantal kenmerken dat onverenigbaar of tegenstrijdig is met de diagnose ODD bij een kind of een volwassenen met een hoge intelligentie; hetgeen op zijn minst serieuze vragen zou moeten oproepen wat betreft juistheid van de diagnose.

- Opstandigheid komt slechts in een setting voor (bijvoorbeeld op school of bij een speciale leerkracht).
- Daagt de meeste of alle volwassenen niet uit.
- Argumenteert effectief met volwassenen of, als dat mag, bespreekt het onderwerp op een goed geïnformeerde manier.
- Ergert of negeert mensen onopzettelijk en/of is zich daar niet van bewust.
- Maakt zich vaak zorgen over de gevoelens van anderen en toont medeleven.
- Heeft vaak last van zijn 'omgeving' (zoals geluid, licht enzovoort).
- Is regelmatig doelwit van pesterijen en plagerijen.
- Krijgt vaak te horen dat hij of zij te gevoelig of te idealistisch is.

Gedragsstoornis. Onverenigbare of tegenstrijdige kenmerken (pagina 77)

Hieronder beschrijven we bepaald gedrag van hoogbegaafde kinderen dat onverenigbaar of tegenstrijdig is met de gestelde diagnose gedragsstoornis of dat tenminste serieuze vragen zou moeten oproepen wat betreft de juistheid van deze diagnose.

- Gedraagt zich verbaal intimiderend tegenover leeftijdsgenoten en volwassenen maar bedreigt niet.
- Vernielt eerder opzettelijk eigen spullen (vooral zelfgemaakte dingen) dan die van anderen.
- Steelt dingen die voor anderen van weinig waarde zijn.
- Vermijdt actief of passief school, met een reden.
- Manipuleert om onaangename situaties te vermijden.
- Manipuleert anderen tijdens groepsprojecten op school om een beter resultaat voor de groep te krijgen.
- Is impopulair bij leeftijdsgenoten.
- Houdt van dieren.
- Vecht alleen als hij of zij wordt uitgedaagd.
- Vaak doelwit van allerlei pesterijen.
- Toont medeleven met anderen en toont berouw als hij of zij de oorzaak is van pijn.

ASPERGER

Asperger. Onverenigbare of tegenstrijdige kenmerken (pagina 102)

Hieronder volgen bepaalde gedragskenmerken die onverenigbaar of tegenstrijdig zijn met de diagnose Asperger bij een kind met grote intellectuele vaardigheden, of die op zijn minst serieuze vragen wat betreft de juistheid van de diagnose zouden moeten oproepen.

- Relatief normale intermenselijke relaties met degenen die zijn of haar interesses delen.
- Veelomvattende kennis met diepgaande interesse, maar zonder aan Asperger gerelateerd gedrag.
- Kan goed omgaan met abstracte ideeën, ongestructureerde situaties en innovatieve activiteiten.
- Elke vorm van atypische motorische hebbelijkheden is grotendeels en bewust onder controle.
- Elke vorm van rare motorische trekjes wordt geassocieerd met stress of te veel aan energie.
- Beweegt zich niet onhandig.

- Heeft inzicht in de emoties van anderen en in intermenselijke situaties.
- Emoties zijn over het algemeen passend bij het onderwerp of de inhoud.
- Kan in veel gevallen meeleven en sympathie tonen.
- Manier van praten en het gevoel voor humor zijn meer zoals die van volwassenen.
- Begrijpt en gebruikt humor die te maken heeft met sociale wederzijdsheid, eerder dan alleen eenzijdige humor, woordspelletjes of een mechanische reactie op oneliners.
- Is zich duidelijk bewust van zichzelf en begrijpt de impact van zijn of haar gedrag op anderen.
- Is zich ervan bewust hoe anderen hem of haar zien en hoe zijn of haar gedrag anderen beïnvloedt.
- Tolereert abrupte veranderingen in de dagelijkse gang van zaken, of weigert alleen passief dergelijke veranderingen onder ogen te zien.
- Begrijpt snel de bedoeling van metaforen of spreekwoorden zoals 'je neus stoten'.
- Aandachtsproblemen of afleiding ontstaan eerder door gebeurtenissen in zijn of haar omgeving dan door zijn of haar eigen gedachten of ideeën.

Bijlage 4 - Onderwijsinstellingen met specifiek aanbod voor hoogbegaafden

In deze bijlage staat informatie over scholen die een passend aanbod voor hoogbegaafde leerlingen hebben. Opgemerkt dient te worden dat dit overzicht niet pretendeert volledig te zijn!

1. De Vereniging Begaafdheidsprofiel scholen (BPS)

In het schooljaar 2004-2005 is bij het CPS te Amersfoort het project Begaafdheidsprofiel scholen (BPS) gestart, gestimuleerd door het ministerie van OCW. Doel is om te komen tot een landelijk dekkend netwerk van begaafdheidsprofiel scholen voor het voortgezet onderwijs. In 2007 hebben de scholen die deelnemen aan het project zich verenigd in de Vereniging BPS. Vanaf 2014 kunnen ook scholen uit het primair onderwijs deelnemen. De scholen kenmerken zich door kwalitatief hoogwaardig onderwijs en begeleiding aan hoogbegaafde leerlingen. Dit is herkenbaar door:

- een zorgvuldige intake en plaatsing van de leerling, mede gebaseerd op brede diagnostische kennis;
- een ruim inhoudelijk aanbod binnen een flexibel programma voor dit type leerling;
- zorgvuldige begeleiding van deze groep leerlingen;
- bereidheid de aanwezige expertise te delen met ouders en met andere scholen in de regio.

In het Voortgezet Onderwijs zijn nu 40 scholen lid, waarvan er 28 zijn gecertificeerd. In het Primair Onderwijs zijn op dit moment 14 scholen lid waarvan 5 gecertificeerd. Op de website staat een lijst met de aangesloten VO-scholen per regio (<http://www.begaafdheidsprofiel scholen.nl/scholen-2/scholen/>) en PO-scholen per regio (<http://www.begaafdheidsprofiel scholen.nl/scholen-2/primair-onderwijs/>). Daarnaast is de vereniging in gesprek met universiteiten om ook daar te pleiten voor een adequate opvang van hoogbegaafde studenten, en om kennis over hoogbegaafdheid te delen.

2. Hoog Begaafden onderwijs Nederland (HBoN)

HB onderwijs NL (HBoN) heeft tot doel om voor alle hoogbegaafde leerlingen (PO en VO) in heel Nederland voltijd passend onderwijs beschikbaar te maken.

Dit doel wil HBoN bereiken door de krachten van de scholen, ouders (vrijwilligers) en professionals te bundelen en deze samenwerking vervolgens op alle mogelijke manieren te faciliteren.

Nederland loopt in Europa voorop wat betreft kennis over hoogbegaafdheid. Scholen zijn nu veelal op hun eigen kennis en kunde aangewezen voor het vormgeven van het onderwijs. HBoN gaat expertise op landelijke schaal belangeloos bij elkaar brengen en het mogelijk maken dat scholen hun ervaringen delen. Hierdoor ontstaat er een situatie waarin iedere school een goede startpositie binnen handbereik heeft.

Op de website staat een overzicht van basisscholen die voltijd passend HB onderwijs aanbieden <http://www.hbon.nl/scholen/>.

3. UniqXL

UniqXL is een onderwijsconcept dat passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen aanbiedt. Bij UniqXL kunnen deze leerlingen zich, in een voor hen uitdagende leeromgeving, op eigen niveau en tempo ontwikkelen. Uniq staat voor de uniciteit van hoogbegaafde leerlingen en het besef dat hoogbegaafde leerlingen een bijzondere groep vormen die zeker niet homogeen is. Vandaar de toevoeging XL. De deelnemende scholen gaan 'extra large' in het leveren van maatwerk aan de individuele leerling. De scholen doen dat echter op hun eigen manier, wetend dat uniciteit en maatwerk op gespannen voet staan met dwingende onderwijsconcepten.

Scholen die UniqXL aanbieden zijn aangesloten bij LEOH, de Landelijke Expertisekring Onderwijs Hoogbegaafden. Op de website van UniqXL staan de VO-scholen die aangesloten zijn bij de LEOH (zie <http://www.uniqxl.nl/> en <http://www.uniqxl.nl/file.php/1/LEOH.pdf>).

4. Overige onderwijsinstellingen

De Amsterdamsche School
Nieuwezijds Voorburgwal 68
1012 SE Amsterdam
Telefoon: 020 6254690
Algemene informatie: info@amsterdamscheschool.nl
<http://amsterdamscheschool.nl/hoef/hoogbegaafd/>

SWV Passend Onderwijs Almere
Louis Armstrongweg 120
1311 RL Almere
Telefoon: 036 76 70 200
Algemene informatie: info@passendonderwijs-almere.nl
<http://www.passendonderwijs-almere.nl/voor-scholen/meer-en-hoogbegaafd/>

Samenwerkingsverband Plein 013
Piushaven 3
5017 AN Tilburg
Telefoon: 013-21 00 13
E-mail: info@plein013.nl
Website: www.plein013.nl
Voor meer info zie pagina 21 e.v. Talent, voltijd onderwijs voor hoogbegaafden

Stichting Trevianum
Bradleystraat 25, 6135
CV Sittard
Telefoon: 046-4206900
Algemene informatie: info@trevianum.nl
<http://trevianum.mwp.nl/Trevianum/>

Olympus College Arnhem
Olympus 11
6832 EL Arnhem
Telefoon: 026 320 2870
Email: info@olympuscollege.nl
<http://www.olympuscollege.nl/afdeling-hoogbegaafden/>

Corderius College
Lambert Heijncsstraat 23
3817 ER Amersfoort
Telefoon: 033 - 247 30 60F: 033 - 463 53 96
E-mail: corderius@corderius.org
<http://www.corderius.nl/Onderwijs/Onderwijs/tabid/222/language/nl-NL/Default.aspx>

Tjalling Koopmans College
Easter Omwei 7
9254 GM Hurdegaryp
Telefoon: +31 511 471712
E-mail: tjallingkoopmans@svpo.nl
<https://sites.google.com/a/svpo.nl/tjalling-koopmans-college/home>

Montessori + Breda
Jan Nieuwenhuyzenstraat 15
4818 RH Breda
Telefoon: 076-5207779
E-mail: montessorischool@markantonderwijs.nl
Website: www.montessorischoolbreda.nl
Voor meer info zie pagina 19

Basisschool 't Karregat, fulltime basisonderwijs aan hoogbegaafdenleerlingen
Partituurlaan 99,
5642 ST Eindhoven
Telefoon: 040-2810326
http://www.bs-karregat.nl/nl/onze_school/hoogbegaafden_onderwijs
<http://omnioeindhoven.org/>